

Framtider

TIDSKRIFT FRÅN INSTITUTET FÖR FRAMTIDSSTUDIER 2/2010

Tema
tid

2/2010 Tema tid

Mellan förflutenhet och framtid finns nuet. Enligt historikern Stephen Kern – i boken *The culture of time and space* – var det just föreställningen om nuet som först och främst förändrades när västerlandet rusade mot moderniteten kring det förra sekelskiftet för hundra år sedan. Avgörande var alltså inte en annan syn på det förflutna eller en radikalt ny känsla för framtiden. Nuet däremot omvandlades genom att expandera i rummet – det var inte längre lokalt och begränsat utan kom att omfatta allt fler platser samtidigt.

Detta är inte så egendomligt som det först kan låta. Kerns poäng är just framväxten av en upplevelse av *samtidighet* – allt fler människor, spridda över jorden, kunde erfara ett samtidigt nu. Förutsättningen för detta var en rad tekniska och administrativa nyheter. Telegrafan, telefonen, dagliga tidningar liksom införandet av en internationell standardtid skapade en känsla av delaktighet i det som i stunden skedde på olika platser.

Kern tar Titanics undergång 1912 som exempel. På båda sidor om Atlanten kunde tidningsläsare följa rapporterna om fartygskatastrofen och undsättningsförsöken – det var en händelse som samtidigt engagerade amerikaner och européer.

Sedan dess har samtidigheten blivit än mer påtaglig. Via nätet och TV går det i dag att närmast kostnadsfritt kommunicera globalt, och att med ljud och bild följa händelser i en annan del av världen just när de händer. Den 11 september

2001 var det möjligt – i stort sett var som helst – att i direktsändning se när World Trade Center föll till marken. Kanske just denna samtidighet bidrog till händelsens starka symboliska betydelser.

Tid och rum är alltså sammanflätade dimensioner. Våra föreställningar om livets faser och livets gång, om en harmonisk tillvaro och en meningsfull vardag, har också starka kopplingar till begreppet tid. Och även dessa föreställningar har förändrats genom historien och förändras i framtiden, bland annat till följd av tekniska och medicinska innovationer.

Detta är också temat för det aktuella numret av *Framtider*. Här kan vi läsa om hur barndom och ålderdom är begrepp som formas av sitt historiska och geografiska sammanhang. Vi får ta del av en fysikers syn på tid – och en plädering för ”tids-ekologi”. Och hur många framtider har vi att välja mellan?

Redaktionen

Framtider ges ut av *Institutet för Framtidsstudier* och utkommer med fyra nummer per år
Prenumerationsavgiften 100 kronor (varav moms 5,66 kronor) per år, inbetalas på postgiro 701633-0. Ange namn och adress.

Framtider distribueras gratis (i ett exemplar) till folkbibliotek samt till bibliotek vid gymnasier och folkhögskolor i Sverige.
Ansvarig utgivare: Joakim Palme
ISSN: 0281-0492
Redaktion: Susanne Alm, Lena

Eriksson, Jakob Larsson, Sabina Nilsson, Mattias Tydén, Hanna Zetterberg Struwe och Leif Åberg
Grafisk form: Johan Cnattingius/
www.kingston.se
Tryck: Printcenter AB, Stockholm, 2010

Adress: Institutet för Framtidsstudier, Box 591, 101 31 Stockholm
Besöksadress: Holländargatan 13, Stockholm
Tel: 08-402 12 00, Fax: 08-24 50 14
E-post: info@framtidsstudier.se
Hemsida: www.framtidsstudier.se

Till detta nummer av *Framtider* har konstnären Martin Nordström gjort broderier på tema tid. Martin Nordström har en magisterexamen i fri konst från Konstfack, och har även studerat textil konst på HDK i Göteborg. Hans konstnärskap kretsar ofta kring egna och samhällets föreställningar om genus. I sina broderier för *Framtider* har Martin använt texter från konstnärerna Jenny Holtzer och Tom Friedman samt statistik från Statistiska centralbyrån.

4. Naturens gång och samhällets tid – en historisk översikt
Henrik Ågren om ett föränderligt tidsbegrepp
9. Barndomens tid
Barndomen har blivit både längre och kortare – Ingrid Söderlind ger ett hundraårigt perspektiv
13. Den ojämlika fritiden
14. Tidsekologi för framtidens välfärd
Uffe Enokson pläderar för ett nytt begrepp
18. Vår allt längre ålderdom
Vad händer när allt fler blir allt äldre? Carin Lennartsson och Mats Thorslund diskuterar effekterna av det ”åldrande samhället”
21. Kraschen kommer 2038
23. Var god dröj!
Anita Beckman om vad vi gör av väntan – och om väntan som en arena för kampen om konsumenterna
26. Äntligen en tidsmaskin!
Är framtiden lydig eller rebellisk? Erik Westholm har svaret
27. Något måste den ändå vara – fysikens uppfattning om tid
Clas Blomberg förklarar varför tid egentligen handlar om förändring
17. Krönikan av Joakim Palme
22. Framtidsfrågan: Hur kan vi komma att använda vår tid i framtiden?
30. I korthet
32. Framtider Essä: Thomas Lindh om valet av framtid
35. Forskarprofilen: Markus Gossas

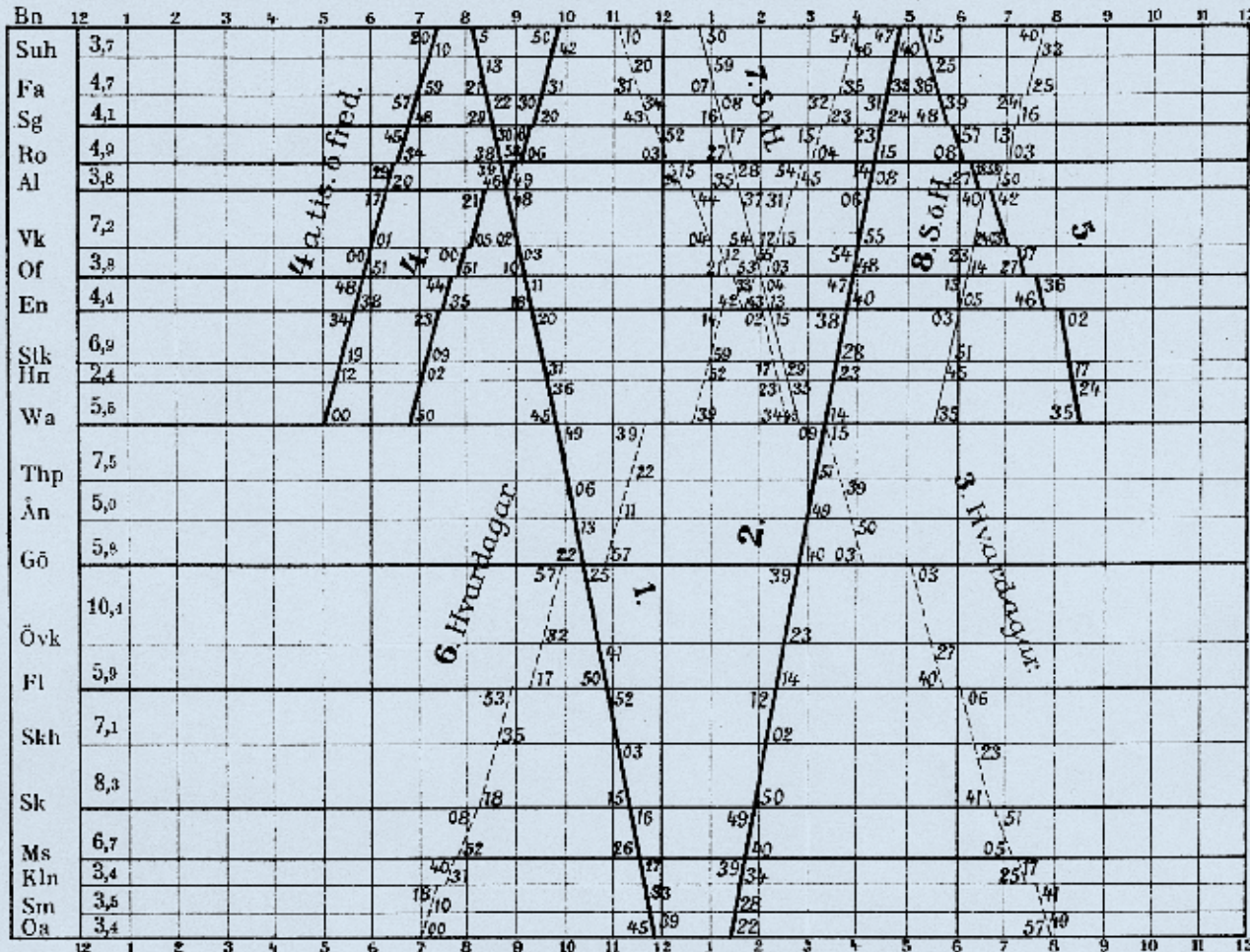
Omslagsbild: Harry Martinson, 1950. Foto: Lennart Nilsson/Scanpix.

N:o 31. DALA—HELSINGLANDS JÄRNVÄGS TIDTABELL från och med 1 Okt. 1914.

Tågförbindelser i Bollnäs.

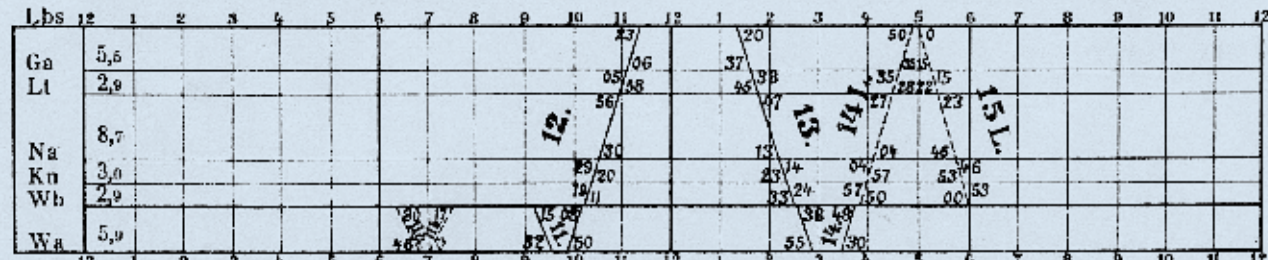
Bn	23	22	21	24	1363	107	498	1651	101	102	1652	497	106	1364
17	12	22	48	00	15	58	00	38	43	56	00	21	42	53
Kls	19	21	49	51	15	58	00	38	43	56	00	21	42	53
Shm	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33

Tågförbindelser i Orsa.

Sg														
Oa	123													
Fln	102													

N:o 13. WOXNA—LOBONÄS JÄRNVÄGS TIDTABELL från och med 1 Okt. 1914.

N:o 4 å D. H:d J. och N:ris 11 a och 11 b å W. L. J. gå alla dagar utom tisdagar och fredagar.

MÅNDELIGEN LIT. A

ETT TACK TILL ROUF STEN. KÅLA. HTTP://WWW.HISTORISKT.NU/ABOUT/OM_HISTORISKT.HTML

Naturens gång och samhällets tid – en historisk översikt

Genom historien har teknisk och social förändring gjort människan både mindre och mer beroende av tid. Mindre beroende av tid som ett uttryck för den omgivande naturens och fysiska verklighetens begränsningar. Mer beroende av tid som ett uttryck för vår anpassning till samhället.

Tid är ett fenomen som ständigt gäcker människors ansträngningar att förklara. Alla försök har slutat med intetsägande cirkeldefinitioner. I *Nationalencyklopedin* kallas tid ett ”begrepp kring vilken hela vår tillvaro är uppbyggd, men som likväl är nära nog omöjligt att definiera i logiska termer utan att förutsätta att det redan är definierat”. Klokt, men inte särskilt upplysande.

Ändå är alla överens om att tid är något viktigt. Tid är alltid närvarande i våra liv och påverkar oss på en mängd olika sätt. Den här artikeln hoppar därför över frågan vad tid är och handlar i stället om hur människor genom historien har förhållit och anpassat sig till tid.

Men inte heller detta är en enkel fråga, eftersom ordet tid även ur den aspekten har olika betydelser. Dels är tid en process, till exempel i den enskilda individens åldrande eller i historiens gång. Människor har länge filosoferat över detta faktum och diskuterat om sådana processer innebär försämring, förbättring eller bara upp-
reppning.

Här kommer jag dock att lämna även det ämnet åt sidan och i stället skriva om tid som en faktor i vardagen. Lite förenklat kan tid sägas vara en *begränsad resurs*. Tid är en resurs för att den är något vi har till vårt förfogande, men den är begränsad för att den inte är oändlig, åtminstone inte för den enskilda människan.

Vi måste mer eller mindre medvetet fördela och planera vår tid: så länge behöver jag sova, så lång tid tar frukosten, 20 minuters resa till arbetet och så vidare. Dessutom kan vissa verksamheter bara utföras vid särskilda tillfällen. Det är till

exempel omöjligt att solbada på natten eller att plocka bär i februari.

Människor har alltså ett praktiskt förhållande till tid, något vi delar med andra djur – liksom med växter och kemiska reaktioner. Till skillnad från dem har vi dock ett intellektuellt förhållande till vår praktiska tid. Medan våra handlingar kan tidsanpassas utan att vi reflekterar över det, hamnar vi ofta i situationer då det är fördelaktigt eller rent av nödvändigt att diskutera med varandra och informera om hur tid ska organiseras.

Ett grundläggande behov är att kunna bestämma när någonting ska göras, uppskatta hur lång tid det tar eller informera om när det händer. Det krävs ingen hög grad av civilisation för att människor ska ha nytta av det. Därför är de äldsta tidsangivelser som kan spåras ofta namn på säsonger och hämtade från naturen: ”tiden då laxen går till”, ”månaden då fåglarna flyttar” och liknande.

Det gäller dock inte alla. Redan på ett tidigt stadium har människor haft behov av att inte bara hålla ordning på naturens växlingar utan också att reglera förhållandet till varandra. Nästan lika gamla som namn på säsonger är namn på högtider, marknadsdagar och sådana tilldragelser.

Människor har alltså ett praktiskt förhållande till tid, något vi delar med andra djur – liksom med växter och kemiska reaktioner.

Av Henrik Ågren.

Henrik Ågren är universitetslektor i historia vid Högskolan i Gävle och forskare vid Uppsala universitet.

Det är ingen idé att dyka upp för att byta varor med grannbyn eller visa enig dyrkan av gudarna om inte alla kommer samtidigt – och så är veckan uppfunnen, inte bara genom att man delar in en period i ett antal dagar (påfallande ofta sju) utan också genom att dagarna får olika namn.

Givetvis är detta en grov förenkling och ingenstans har det gått till exakt så, men som en schematisk bild av hur människor börjar skaffa sig ett mer utvecklat tidsmedvetande är det så nära man kan komma. De här systemen fungerar än i dag och var länge de enda som styrde människans mätande av tid.

Med utvecklade stats samhällen lades fler regleringar till. I det faraonska Egypten och antikens Rom tilläts inte tiden styras enbart av arbete och högtidsdagar. Nu började också en allt ambitiösare statlig administration inverka på människors vardag och därmed deras tidmätning. Det första tecknet på en sådan förändring är när egyptier och romare började mixtra med månadernas längd så att ett 365 dagars solår delades upp i tolv hela månmmånader.

Tidigare hade månaden varit det den utger sig för: ett varv av månen runt jorden. Dessa går egentligen inte jämnt upp med jordens varv runt solen, vilket innebär att ett år inte kan delas upp i månader om man ska följa naturens växlingar. Detta bekymrade inte människor i äldre samhällen. Antingen räknade man sina år i månvarv utan hänsyn till att samma månad dök upp vid olika årstider (jämför med moderna muslimska år), eller också lade man till skottmånader när

skillnaden blev för stor – så att laxmånaden verkligen inföll när laxen gick till.

I längden dög detta inte. Utan annat än indirekta belägg, är det ändå troligt att det var den ökade administrationen, främst i form av skatteuttag, som fick först egyptierna och sedan romarna att göra våld på månaderna, så att den tidpunkt då det var rimligt att förvänta sig att skatt kunde betalas gick att precisera tydligt. Att ha en ”skattemånad” då spannmål eller frukt ska levereras till uppbördsmännen blir både grymt och meningslöst om månaden infaller tidigt på våren. Detta kan tyckas oskyldigt och närmast ointressant, men därmed hade människor fått en ännu tydligare påminnelse om att tid var något som andra kunde skapa och styra, inte bara namn på tillfällena som uppstod ur natur, arbete eller andra välintegrerade delar av människors livsrytm.

Under historiens gång därefter har mycket hänt. I en mening är människor i dag friare från tidens krav än vad vi någonsin har varit. Artificiell belysning har gjort skillnaden mellan dygnets delar mindre viktig, och trots att de flesta av oss föredrar att arbeta på dagen och sova på natten är vi inte längre tvungna att göra så. Eftersom de flesta människor i västvärlden arbetar med tillverkning och service i stället för med jordbruk, är arbetet också mindre säsongsb beroende än tidigare.

Uppvärmning och kommunikationer har fått liknande konsekvenser för livet utanför arbetet. Vi kan få färsk frukt året runt, vi lider mindre av kyla eller värme och vi kan resa utan att avsätta stor del av vår tid, oavsett vart vi ska och oavsett väder och säsong. Arbetsbesparande uppfinningar som skördetröska, ordbehandlare och tvättmaskin har givit oss mer tid över att fördela i både arbete och fritid. Till och med framtiden har blivit mindre osäker. Vi kan vara mer säkra på att vår planering inte störs av sjukdomar, översvämningar eller andra naturfenomen – trots att den senaste tidens snökaos och vulkanaskmoln tvingar oss till en viss ödmjukhet i frågan.

Däremot har vi blivit mer bundna av den tid människan själv skapar. Det finns många faktorer till det. Artonhundratalets industrialisering

Nedre bilden: Återskapad tid? Längtan efter det förlutna har fått sitt uttryck i Jakriborg mellan Lund och Malmö – ett bostadsområde uppfört på 1990-talet ”i medeltida stil men med modern invändig standard”.

Övre bilden: Härnevi kyrka, 1400-talet, Uppland.

har fått stor uppmärksamhet, och det med rätta. Den innebar att människor kunde arbeta jämnare, oavsett årets och dygnets växlingar, men skapade också ökade krav på effektivitet. Klassiskt industriarbete utförs i stora arbetslag av arbetare som inte lever tillsammans, till skillnad från traditionell jordbruks- och hantverksproduktion som skedde i familjearbetslag där behovet av samordning var mindre. När arbetsdagen ska börja är därför inte längre något man kan komma överens om vid frukosten, utan beslutet måste vara fastlagt.

Dessutom utmärks industriarbetet av konflikter. Fabriksägaren vill ha ut största möjliga arbetsinsats, medan arbetaren vill ha en så dräglig tillvaro som möjligt och inte kan förväntas ställa upp på arbetsgivarens krav hur som helst. Ett sätt att garantera förtjänsten blir därmed att kontrollera arbetarens tid. Genom krav på punktlighet vid arbetsdagens början och slut, ser företagaren till att maximera arbetets längd.

Denna förklaring till att vi i dag är fixerade vid punktlighet är viktig, men inte den enda. Samtidigt som industriarbetet på 1800-talet bredde ut sig i Europa, blev allmän skolgång allt vanligare. Det är också en verksamhet som är svår att bedriva utan att människor anpassar sig efter en detaljreglerad tid. Till det kom tågtrafikens framväxt. Tidigare allmänna kommunikationer – diligenser, postbud, båtar – hade varit så långsamma att tiderna inte var exakta. Visst

var människor tvungna att komma ihåg vilken dag de lämnade en stad och lite mer än så, men först med tågen blev avgångstiderna precisa ned på minuten.

Tågen medförde dessutom att tiden måste samordnas mellan olika platser. Tidigare hade solen bestämt klockslag i varje stad. I Gävle var till exempel klockan några minuter över och i Halmstad några minuter i, när den var prick 12 i Örebro. Detta märktes inte eftersom resorna gick så långsamt att resenären kunde anpassa sig vartefter. Tågens hastighet innebar däremot att en skillnad på några minuter blev betydelsefull. Efter en förvirrad period där tidtabellerna visade två tider, lokal tid och tågtid, införde Sverige 1879 som första land i världen nationell standardtid, och andra följde snart efter.

Därmed hade ytterligare ett viktigt steg tagits i människans erövring av tiden. Precis som månaderna långt tidigare kopplats loss från sitt naturliga ursprung, skedde nu samma sak med timmarna. Det har blivit tydligare och tydligare att tid allt mindre handlar om att anpassa sig till naturen och allt mer om att anpassa sig till andra människor. Vill man vidga perspektivet ytterligare, är det lätt att se att detta inte bara gäller ökad fixering vid klockor under 1800-talet.

Redan ett par tusen år tidigare hade egyptiska och romerska härskare tvingat folk att överge månens faser när de räknade månader, för att det

De äldsta tidsangivelser som kan spåras är ofta hämtade från naturen och djurens liv.

Modern tidpassning handlar om att göra rätt sak vid rätt tidpunkt för att anpassa oss till andra människor, organisationer eller myndigheter.

skulle passa bättre med rikets administration. Ju mer intensiv statlig förvaltning har blivit, desto mer har det påverkat vanligt folks tidsbegrepp. Den medeltida svenska staten var till exempel vänlig nog att låta viktiga offentliga förpliktelser inträffa i samband med storhelger. Sådana är också människoskapelser, men tack vare att de omgärdades av mässor, marknader och folkligt firande, var de ändå en del av det naturliga livet. När allt fler förpliktelser under 1700-talet i stället började infalla på vanliga dagar, preciserade med datum som inte var förankrade i människors livsmönster, var det också ett led i tidens utveckling från att ha varit en kvalitet hos tillvaron till att bli en abstrakt regel.

Hur kan man då tänka sig att framtiden ser ut? Jägar- och bondesamhällenas konkreta tidsberoende kommer vi knappast att gå tillbaka till, om inte en oförutsägbar katastrof inträffar. Däremot är det inte heller säkert att vi kommer att fortsätta vara lika beroende av den mellanmännsliga tid som styr våra liv i dag.

Modern tidpassning handlar om att göra rätt sak vid rätt tidpunkt för att anpassa oss till andra människor, organisationer eller myndigheter. Samtidigt finns flera tecken på att behoven av kollektiv samordning minskar. Allt fler människor har flexibel arbetstid. SVT Play och podradio gör att vi kan missa ordinarie sändningar. Med bil kan man försova sig utan att konsekven-

serna blir lika stora som med tåg. Med autogiro blir behovet av att hålla rätt på betalningsdagar allt mindre. Mobiltelefoner och e-post minskar behoven av planering och framförhållning – det går ändå att ändra i sista sekund.

Är tidsfixeringen som hittills utmärkt den moderna människan alltså på väg att försvinna? Kommer tekniken att befria oss från sociala tidsband precis som den befriat oss från naturliga? Jag tror ändå inte det. Många människor arbetar fortfarande i yrken där det inte duger att vara sen eller flexa. Lokförare är kanske det bästa exemplet, men lärare, receptionister och många andra är i samma situation. Butiksägaren med oregelbundna öppettider märker snart att kunderna tröttnar och går någon annanstans. När vi flyger – något allt fler gör allt oftare – måste vi hålla rätt på både datum och klockslag långt i förväg. Möten, konserter och annat fortsätter att kräva tidpassning, och genom lönearbetet finns det fortfarande en viktig brytpunkt varje månad som hjälper oss att hålla rätt på datum.

En kvalificerad gissning är därför att sådana faktorer kommer att fungera likt en minsta gemensam nämnare och innebära att människor fortsätter hålla rätt även på tid som inte är direkt integrerad i deras eget livsmönster. Viss lättnad i vår tidsmedvetenhet kan kanske komma och sker nog redan, men inom överskådlig framtid kommer människans tid att vara svårare att befria sig ifrån än naturens: en god illustration till att sociala faktorer ofta är viktigare än tekniska för hur ett samhälle fungerar. ■

Frusen tid. Vid Vesuvius utbrott år 79 dränktes den romerska staden Pompeji i aska och lava. Gipsavgjutningar från modern tid visar människor och djur i dödsögonblicket för närmare två tusen år sedan.

FOTO: MATTIAS TÖDEN

LITTERATURTIPS

Clark, Grahame, *Rummet, tiden och människan. En förhistorikers perspektiv*. Stockholm: Symposion, 1996.

Johansen, Anders, *Tid är makt, tid är pengar*. Göteborg: Röda bokförlaget, 1984.

Lundmark, Lennart, *Tidens gång & tidens värde*. Stockholm: Författarförlaget, 1989.

Thompson, Edward Palmer, *Tid, arbetsdisciplin och industrikapitalism*. Ingår i författarens verk: *Herremakt och folklig kultur. Socialhistoriska uppsatser*. Stockholm: Författarförlaget, 1983.

Ågren, Henrik, *Tidigmodern tid. Den sociala tidens roll i fyra svenska lokalsamhällen 1650–1730*. Uppsala: Studia historica Upsaliensia, 1998.

Barndomens tid

Vem är barn, vad hör barndomen till och vad säger vår tid om barndomens framtider? Barndomsforskaren Ingrid Söderlind skriver om 1900-talets förändrade barndomsideal, barndomen som framstegsprojekt och ålderns betydelse i barns vardag.

Barndomen är en avgränsad period i livet, men också en tid av utveckling som i viktiga avseenden skiljer sig från de förändringar som kontinuerligt pågår i människors liv. Den är ett fenomen men också en process, konstaterar den amerikanske historikern Peter N. Stearns. Enskilda barn växer upp, men som kategori finns barn ständigt närvarande i samhället även om andelen barn kan variera över tid.

Vem räknas då som barn och vad hör barndomen till? Barndomen levs och definieras alltid i ett sammanhang och en rad faktorer påverkar dess innebörd: formella regelverk, informella föreställningar och hur människor själva agerar. Barndom är tid, men definieras i relation till att vara vuxen.

I dag är 18 år en vanlig övre gräns utifrån FN:s barnkonvention, men samtidigt är det svårt att tala om barn som en enhetlig kategori. Skillnaden mellan en ettåring och en

fjortonåring är stor i många avseenden och i både statistik och vetenskap förekommer även andra gränser.

Men det är tydligt att barnkonventionen ändå påverkar beslut som fattas. Ett konkret exempel ger den finska barnavårdslagstiftningen som laborerar med två begrepp, dels barn, dels ung person. I lagen om barnskydd från 1936 räknades den som var yngre än 16 år som barn och 16–18 åringar som ”unga personer”. Barnskyddslagen från 1984 definierar

Av Ingrid Söderlind.

Ingrid Söderlind är forskare vid Institutet för Framtidsstudier.

däremot alla under 18 år som barn och använder begreppet ”ung person” för gruppen 18–21 år. På Island har anpassningen till barnkonventionen inneburit att myndighetsåldern höjts från 16 till 18 år.

Synen på barndom har varierat över tid, men skillnader finns även både inom länder och mellan länder. Klass, kön, etnicitet och plats kan påverka den levda barndomen, men också föräldrars civilstånd och politiska tillhörighet. Det finns många exempel på att flickor fått mindre skolundervisning än pojkar, detsamma gäller landsbygdsbarn jämfört med stadsbarn. I Sverige dröjde det till 1970 innan barn som fötts utom äktenskapet fick arvsrätt efter sin far, och efter finska inbördeskriget tillerkändes barn efter ”vita” föräldrar barnpension, medan barn med ”röda” föräldrar fick nöja sig med fattighjälp.

Varje samtid skapar sitt barndomsideal liksom sina mer faktiska barndomar. En ständig omförhandling pågår både i familj och i det offentliga, om än inte alltid så synlig. I denna process är även barn själva viktiga aktörer.

Det tidiga 1900-talet såg ett nytt barndomsideal få genom-

slag; barndomen som en skyddad tid, fylld av lek och lärande – men utan arbete. Det var också centralt hos Ellen Key. I sin berömda bok *Barnets århundrade* (1900) definierade hon barndomen som en period i livet när individen inte har något ekonomiskt ansvar.

Utifrån en studie av amerikanska förhållanden 1870–1930 har Viviana Zelizer karakteriserat denna barndomsuppfattning som en förändring av synen på barns värde. Det ekonomiska värde som barn hade haft genom att bidra till familjens försörjning reducerades alltmer, medan barn fick ett ökat emotionellt värde för vuxna. Riktlinjer drogs upp för vad som var en god barndom – för alla barn. Detta var något nytt.

Obligatorisk skolgång, och utvecklingspsykologin som kom senare, har varit viktiga i formandet av detta barndomsideal.

Skolan innebar att barn skildes ut som grupp på ett annat sätt än tidigare och med många barn samlade på ett och samma ställe skapades nya möjligheter att mäta, jämföra och värdera olika barn.

De stora strukturella brister och problem som präglade det tidiga 1900-talets samhällen bidrog till att rikta ljuset mot barns villkor. Det fanns även en

rädsla för vad tidens skarpa sociala och politiska motsättningar skulle bära med sig. Det var framtiden som stod på spel och det var genom barnen som samhället skulle formars.

Barn blev en del av offentlig politik och under 1900-talet har lagstiftning och offentliga satsningar i grunden förändrat barndomen. Satsningar på utbildning och andra former av välfärd, med stor betydelse för barn, har ofta motiverats utifrån ett framtidsperspektiv – det som ansetts vara goda uppväxtvillkor har beskrivits som en förutsättning för att skapa väl fungerande vuxna medborgare och i förlängningen vad som uppfattas som ett bra framtida samhälle.

Att satsningar på barn ofta motiverats utifrån ett framtidsperspektiv är ett exempel på den komplexitet som präglar synen på barn. De finns här och nu, men de är också framtidens vuxna. Dessa synsätt har beskrivits med begreppen ”beings” och ”becomings”. Många gånger tycks det vara lättare att genomdriva reformer med motiveringar som gäller barn som ”becomings”, som framtida vuxna. I det ligger även en värdering av barns sociala status som barn. Barndomen blir en period av förberedelser inför att bli vuxen och ett projekt som ska leda till framsteg.

Ålder är en central faktor för hur barn och barndom konstrueras. Till ålder knyts rättigheter och skyldigheter liksom förväntningar och krav.

Varje samtid skapar sitt barndomsideal liksom sina mer faktiska barndomar. En ständig omförhandling pågår både i familj och i det offentliga, om än inte alltid så synlig.

I ett hundraårsperspektiv har barndomen i Sverige både blivit längre och kortare. I början av 1900-talet var konfirmationen steget in i vuxenvärlden och det var då man förväntades försörja sig själv. I juridisk bemärkelse slutade barndomen vid 15 år, men i politiskt avseende blev man inte vuxen förrän vid 23 år när den allmänna rösträtten infördes.

Ldag får 18-åringar rösta, och även yngre barn tillskrivs ökade rättigheter till inflytande. Vuxenbeteende kryper ner i åldrarna. Sjuåringar ska klara av att planera eget arbete i skolan och små barn förväntas anpassa sig till större grupper och att passa tider. När det gäller avslutad skolgång, möjligheter att kunna försörja sig och flytta hemifrån har barndomen däremot blivit längre. Synen på vår tids barndom är på det sättet motsägelsefull.

Samtidigt har barndomen i en mening blivit mer enhetlig. Nästan alla barn går i förskola och nästan alla barn går tolv år i skolan. Vardagen struktureras på ett liknande sätt även om de

enskilda barnens villkor kan skilja sig mycket från varandra.

Precis som vid sekelskiftet 1900 beskrivs hem och skola som viktiga arenor i barns liv, men skolan har fått större betydelse. Sedan mitten av 1900-talet har skolgången i princip förlängts med fem år, vilket innebär att barn är beroende av sina föräldrar allt längre upp i åren. En än mer dramatisk förändring har skett för de yngre åldersgrupperna.

Att många kvinnor arbetar utanför hemmet har bidragit till en ändrad syn på var och hur de små barnen bör tillbringa sin vardag. Från att hemmet och modern setts som avgörande för den goda uppväxten, började daghem från och med 1970-talet att beskrivas som en förutsättning för barns utveckling och ett sätt att åstadkomma en utjämning av barns uppväxtvillkor.

Arbete i traditionell mening utdefinierades från vad som uppfattades som den goda barndomen. Har då arbete spelat ut sin roll? Det finns ett värde att skydda barn, men barn är inte bara mottagare av vård, omsorg

och fostran; de medverkar även till att reproducera samhället framgår av en rad studier; det gäller både utvecklingsländer och västvärlden. Föreställningen om att betalt arbete inte ingår i barndomen har bidragit till att vi ofta inte ser det arbete som barn faktiskt utför i olika sammanhang.

Barndomen är en avgränsad period, men under sin barndom passerar ett barn en rad åldersgränser. De engelska forskarna Allison James och Alan Prout hävdar att det i vår tid är under barndomen som tid och uppfattningar om tid kanske har sin största sociala betydelse genom den vikt som ålder och åldersgränser spelar i vardagslivet. Förskola och skola är indelade efter ålder liksom många fritidsaktiviteter. Födelsedagsfirandets ökade betydelse under 1900-talet är ett annat exempel på hur viktig ålder anses vara.

Lagstiftningen är central när det gäller ålder och åldersgränser. Utifrån ett vuxenperspektiv konstruerar och reglerar den barns liv som barn och

Barns födelsedagar omgärdas av många traditioner och dokumenteras ofta med familjekameran.

uttrycker och skapar bestämda föreställningar om relationen mellan ålder, behov av skydd och kompetens. Lagstiftningen definierar barndomens huvudparametrar – skolgång, myndighetsålder, sexuella relationer. Den ger skydd för barn som befinner sig i utsatta situationer och reglerar i vilka sammanhang barn ska tillfrågas och få uttala sig. Åldersgränserna har betydelse för identitet och rättigheter men visar också den komplexitet som finns när det gäller ålder, kompetens och behov av skydd. I Sverige kunde

på 1990-talet en 15-åring få vapentillstånd, medan myndighetsåldern måste passeras med två år för att man skulle få rätt att köpa alkohol. Under de senaste årtiondena har barns rätt till inflytande och delaktighet lyfts fram i olika sammanhang; trots det upplever vi den längsta perioden utan sänkningar av rösträttsåldern.

Hur ser då barndomens framtider ut? Flera forskare har argumenterat för att gränsen mellan barn och vuxna suddas ut. Ett

uttryck för detta är att barn ofta lyfts fram som lika vuxna, med egna rättigheter och med egen kompetens. Deras fysiska integritet ska respekteras, och de ska få rätt att komma till tals och vara delaktiga i beslut i familjen, i skolan och på andra offentliga arenor. Om det tidiga 1900-talet betonade olikheten i förhållande till vuxna är det nu i stället likheten som framhålls.

Ålder uppfattas också tappa i betydelse när informations-teknologin utmanar konventionella idéer om generations-specifik tillgång till kunskap och att kunskap framför allt förmedlas genom skolan. "Children play, learn and work on the computer and the Internet with the same hardware and software as adults", skriver den tyske forskaren Heinz Hengst. En ökad betoning av barns kompetens kan emellertid även leda till ändrade attityder vad gäller brottslighet och ➤

Flera forskare har argumenterat för att gränsen mellan barn och vuxna suddas ut. Ett uttryck för detta är att barn ofta lyfts fram som lika vuxna, med egna rättigheter och med egen kompetens. Deras fysiska integritet ska respekteras, och de ska få rätt att komma till tals och vara delaktiga i beslut i familjen, i skolan och på andra offentliga arenor.

Den ojämlika fritiden

Kvinnor och män i Sverige lägger ned ungefär lika mycket tid på arbete. Men medan hälften av kvinnornas arbete är oavlönat, är motsvarande andel för männen bara en fjärdedel.

Med obetalt arbete menas exempelvis hushållsarbete, vård av barn, underhåll av trädgård och liknande. Under en vecka utför kvinnor drygt 28 timmar obetalt arbete jämfört med männens cirka 20.

Siffrorna baseras på en tidsanvändningsstudie genomförd av Statistiska centralbyrån, SCB. Under två dygn, en vardag samt en lördag eller söndag, fick ett antal personer föra dagboksanteckningar över sina aktiviteter. Aktiviteterna delades in i fem kategorier: marknadsarbete, hemarbete, studier, personliga behov och fri tid.

Personliga behov är den kvantitativt största kategorin för alla grupper – här ingår främst sömn och måltider. Andelen fri tid varierar mycket mellan olika grupper, men bland hela befolkningen i åldrarna 20–84 år har kvinnor cirka 5 timmar och 10 minuters fri tid per dygn till sitt förfogande, jämfört med cirka 5 timmar och 30 minuter för männen.

Kvinnornas fria tid är dock mer fragmentiserad än männens, vilket kan innebära sämre möjligheter till rekreation än för männen.

En annan ojämlikhet mellan könen som döljs bakom siffrorna är att betalt arbete mättes brutto, medan hemarbete mättes netto. Resor till och från arbetet, liksom raster, privata telefonsamtal med mera räknades in i den betalda arbetstiden, men inte i hemarbetstiden. ■ /S.A.

➤ straff, varnar brittiska forskare.

Förändrade relationer till vuxna innebär dock inte nödvändigtvis att barns inflytande ökar i samhället. Den norska forskaren Anne Kjørholt menar att barndomen konstrueras alltmer som en symbolisk plats där värden reproduceras som har med demokrati, nationell identitet, autonomi och autenticitet att göra. I en globaliserad värld, där länder jämförs,

värderas och lämnar rapporter om barns villkor, blir ”den goda barndomen” en del av den nationella identiteten. I praktiken tycks barn ändå hamna i marginaliserade positioner, hävdar hon. Detta är en av framtidens stora utmaningar. ■

LÄSTIPS

Aitken, Stuart, Ragnhild Lund & Anne Trine Kjørholt, red., *Global childhoods. Globalization, development and young people*. London: Routledge, 2008.

Engwall, Kristina, och Ingrid Söderlind, *Barnen är framtiden. Barn i framtidsdiskussion och framtidsstudier*. Ingår i: Susanne Alm och Joakim Palme, red., *Fjorton perspektiv på framtiden*. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier, 2008.

Halldén, Gunilla, red., *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*. Stockholm: Carlsson, 2007.

James, Allison, och Alan Prout, eds, *Reconstructing and reconstructing childhood. Contemporary issues in the sociological study of childhood*. London: Falmer press, 1990.

Sandin, Bengt och Gunilla Halldén, red., *Barnets bästa. En antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm/Stehag: Symposium, 2003.

Tidsekologi för framtidens välfärd

Välfärdsstaten har länge bidragit till en jämnare social fördelning av människors tid och inkomster. De senaste decenniernas jakt på tidseffektivisering har emellertid inneburit att rätten till meningsfull tid hamnat i skuggan av rätten till heltidsarbete och masskonsumtion. Därför behövs en ny tidsekologisk välfärdspolitik, menar Uffe Enokson, forskare i socialt arbete.

Av Uffe Enokson.

Uffe Enokson är lektor och forskare vid institutionen för socialt arbete, Linné-universitetet.

Vår uppfattning om tid är en aspekt av personligt välmående och nationell välfärd som sällan uppmärksammas. På senare tid har dock diskussioner om den bristande balansen mellan våra arbetsliv och privatliv tagit fart. *Livspusslet* har blivit ett modeord för hur stress och en krävande arbetsmarknad hindrar i första hand människor i karriären från att få ihop arbete med föräldraskap, fritidsintressen och hemarbete.

Dagens välfärdspolitik är inriktad på att förstärka individens ekonomiska självförverkligande genom heltidsarbete, och att förse den producerande sektorn och den formella ekonomin med arbetskraft. Jag vill i denna artikel väcka frågan om det inte är dags att revidera dessa instrument för välfärds målen, nu när de sociala, ekonomiska och politiska förutsättningarna för välfärdsstaten har ändrats.

En väg för framtiden är givetvis att stå fast vid dagens *tidsrationella* linje, med fortsatt intensifiering av tiden vi lägger ned på att producera varor och tjänster. Huvudmålet blir i så fall att skapa ännu fler resurser för ekonomisk tillväxt.

Men det finns alternativ. Vi kan också utveckla ett *tidsekologiskt* förhållnings-sätt som skapar nya förutsättningar att hushålla med tiden. Det innebär strategier för en mer balanserad samhällsutveckling, där siktet är inställt på att parera dagens växande strukturella problem och allt fler individuella tillkortakommanden.

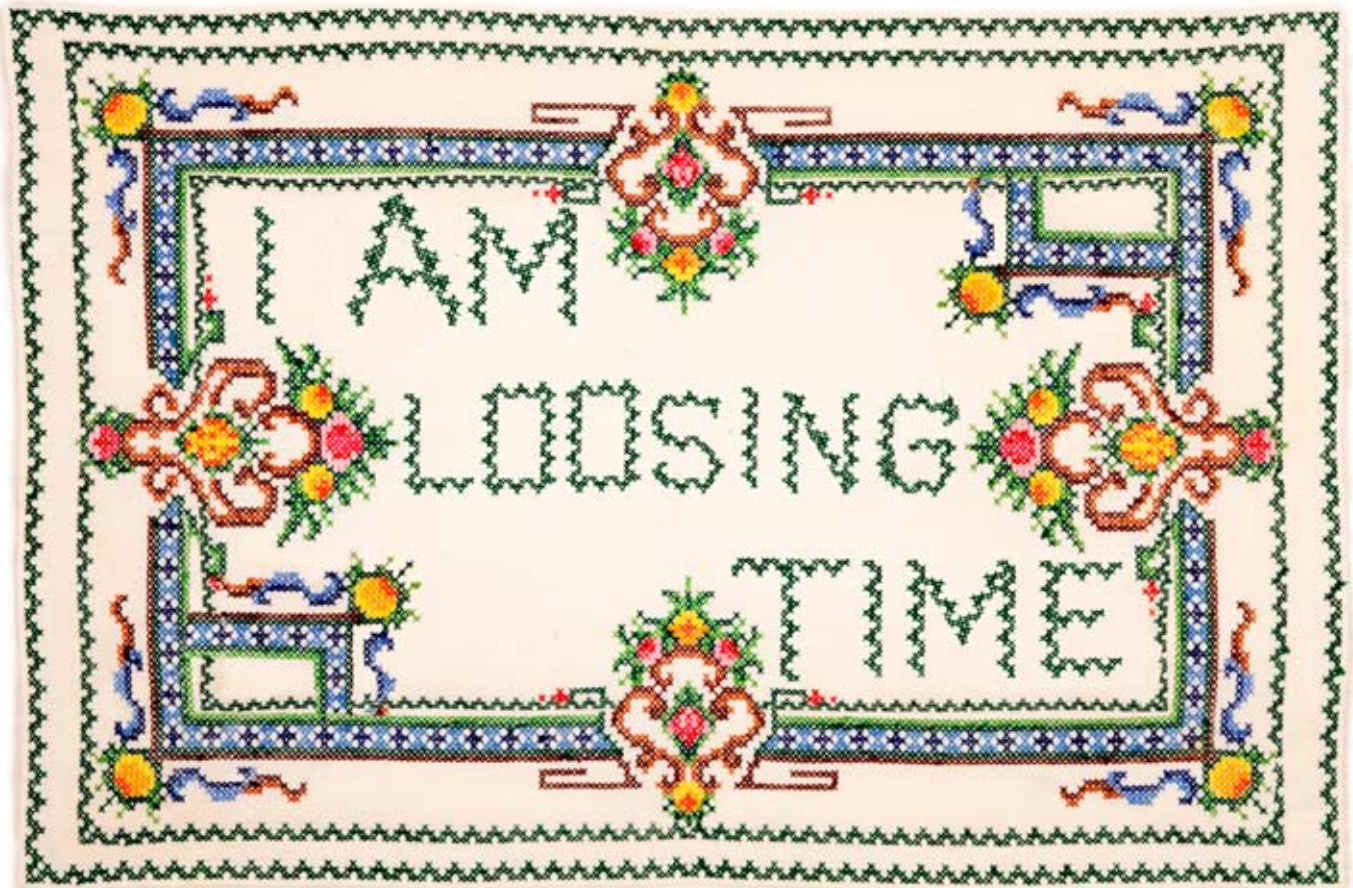
Tidsekologi är ett begrepp som ännu inte nått den svenska debatten. Internationellt har forskare som Barbara Adam, Karlheinz Geissler och Martin Held lyft fram tidens mångskiftande karaktär i förhållande till viktiga ekologiska frågor om framtidens samhällsrisker. Forskningsprojektet *Tutzing time ecology project* startade 1991 och är bland annat inriktat på tidspolicyer både för våra vardagsliv och på den politiska nivån i samhället.

Tidsekologin är fortfarande ett outforskat fält. En väsentlig uppgift är att förstå hur tempoökningar i produktionen, men även i det sociala livet, påverkar människan och hennes omgivning. Tid som handelsvara i dagens allt snabbare ekonomiska processer tenderar att sätta profit, effektivitet och en konsumtionsinriktad livsstil i främsta rummet, snarare än att bidra till en moralisk social praktik för hållbar utveckling.

Att tidsekologiska perspektiv behövs, visar inte minst de senaste tio årens svenska debatt om det så kallade livspusslet och hur stressade *tidfattiga* människor tvingas anpassa sig till den "järnbur" som en fulltecknad almanacka och ett intensivt lönearbete försatt dem i. Många hushåll har anammat en närmast tayloristisk tidsdisciplin – nu även i det egna hushållet och på fritiden för att få ihop matstunder med barnens aktiviteter och egen träning eller nöjen.

Men även om denna debatt har bidragit till att sätta tidsfaktorn på kartan, har hittills inte mycket gjorts för att problematisera balansen mellan arbete och privatliv hos olika typer av

hushåll. Förutom de tidfattiga som har svårt att få ihop sitt livspussel, finns nämligen också de *tidrika* – grupper som av olika skäl står utanför arbetsmarknaden.

De tidrika upplever en brist på makt och socialt inflytande som närmast kan liknas vid ett ”vakuum”, och deras knappa privatekonomi förstärker upplevelsen av utanförskap. Bland de hundratusentals arbetsföra som inte efterfrågas i arbetslivet märks i synnerhet lågutbildade ungdomar, äldre i arbetsför ålder och immigranter som kommit på senare år. De blir ofta stämplade som obehövda, trots att de har ett starkt behov av att ”göra rätt för sig”.

De tidrikas och tidfattigas levnadsmönster baseras med andra ord på högst skiftande resurser och olika förutsättningar för att hantera effekterna av en tidsrationell politik.

Samhället kompenserar de tidfattiga med statliga skattereduktioner och ett ökat tryck på tidsbesparande konsumtion av hushållsnära tjänster och andra privata lösningar. Det bidrar till att ge människor skydd och trygghet inom ramen för sin anställning, men disciplinerar dem samtidigt och får dem att anpassa sig av rädsla att annars hamna utanför.

De arbetslösa kompenseras med arbetsmarknadsåtgärder och diverse bidrag för att kunna komma in i arbetslivet.

På kortare sikt kan nog sådana statliga insatser ha viss betydelse, men de långsiktiga perspektiven saknas. Här behövs nya idéer om en individanpassad flexibilitet som kan skapa en mer uthållig balans mellan arbete och privatliv. Tonvikten bör ligga på att minska det stora *arbetstidsgap* som finns mellan tidfattiga och tidrika och som förstärker människors upplevelser av utsatthet. De tidfattiga ska få chansen att jobba lite mindre och de tidrika borde få jobba lite mer. Det är viktigt att flexibilitet inte enbart utgår från organisationernas eller företagets produktionsbehov, och inte lägger tyngdpunkten på statliga och kommunala insatser för att aktivera de arbetslösa.

De tidrika upplever en brist på makt och socialt inflytande som närmast kan liknas vid ett ”vakuum”, och deras knappa privatekonomi förstärker upplevelsen av utanförskap.

Ett syfte med en tidsekologisk policy är att bryta med industrialismens logik, det vill säga att släppa tanken att tid-är-pengar och att den sociala välfärden är beroende av en ständig ekonomisk tillväxt.

Att använda tid som välfärdsbarometer är en väg för att uppmärksamma varierade individuella behov och förutsättningar för ekonomisk och social hållbarhet. Utmaningen för framtiden blir att få livspusslet att gå ihop för karriärmänniskan på en hektisk arbetsmarknad och *samtidigt* uppmärksamma de obehövda problem. Är det till exempel rimligt att karriär och hög arbetsbelastning i människors liv sammanfaller med åren som småbarnsförälder, nybliven husägare och vårdare av egna åldrande föräldrar? Är det vettigt att arbetslösa och sjukskrivna personer nekas resurser och socialt erkännande för att de inte följer den etablerade "normalkurvan"?

Dagens tillfälliga åtgärder och välfärdsinsatser behandlar de tidfattiga och de tidrika var för sig. Vi bortser från de betydande resurser som finns på andra samhällsområden, exempelvis i det arbete som mestadels utförs oavlönat av kvinnor i den informella sektorn eller genom låglönejobb på den formella arbetsmarknaden.

Europakommissionen överväger nu politiska initiativ för att komma tillrätta med de ojämlikhetsmönster och den otrygghet som skapas med en tidseffektiv arbetsmarknad inom EU. Här spelar Sverige tyvärr en minst sagt undanskymd roll. I den svenska debatten om hur vi vill organisera vår välfärd inför framtiden står den traditionella arbetslinjen med tillhörande lösningar fortfarande nästan helt oemotsagd.

Ett syfte med en tidsekologisk policy är att bryta med industrialismens logik, det vill säga att släppa tanken att tid-är-pengar och att den sociala välfärden är beroende av en ständig ekonomisk tillväxt. Tidsekologi är ett samlingsnamn för en ny balans mellan arbete och privatliv, för en hållbar utveckling och för social rättvisa. Visst behöver vi producera varor och tjänster och ha en

välfärdsinriktad samhällsekonomi. Men vi behöver också tid att reproducera oss själva, både i relationen till våra närmaste och i ett större välfärdsperspektiv.

Framtidens sociala trygghetssystem bör tillhandahålla tid och resurser för människors tillfälliga eller annorlunda behov, både hos dem som är inne på arbetsmarknaden och hos dem som står utanför. Vi behöver en djuplodande politisk debatt om hur samhället kan öppna dörrar för rekreation och skapa nya övergångsmöjligheter mellan lönearbete och ledighet, utbildning och andra verksamheter. Debatten bör dessutom ha människans hela livsförlopp i sikte, där ett långsiktigt ansvar för miljön samverkar med olika mänskliga livsstilers behov och resurser.

Med andra ord behövs ett komplement till den traditionella arbetsetiken, och ett *livetiskt* ställningstagande som värderar all tid och allt arbete som människor lägger ner – på jobbet, i hemmet och på fritiden. Det behövs ett nytt välfärdskontrakt som ger oss möjlighet att spara och planera tid för olika aktiviteter under livets faser. Tid blir på så sätt en hårdvaluta för social och kulturell reproduktion, både för att hantera vardagen och ta tillvara demokratiska och medborgerliga rättigheter.

Dagens västerländska ekonomier har utan tvekan råd att främja en sådan tidsekologisk politik. Naturligtvis är det inte någon enkel uppgift. En nyckelfråga är hur vi frigör oss från industrialismens tidsstrukturer utan att tillföra nya sociala risker. En annan fråga är hur vi lösgör oss från att se lönearbetet som en livsstil för tidfattiga och som enda vägen till oberoende. ■

LITTERATURTIPS

Adam, Barbara m.fl., Time for the environment. The Tutzing time ecology project. *Time & Society*, 1997, vol. 6:1, sid. 73–84.

Enokson, Uffe, *Livspusslet. Tid som välfärdsfaktor*. Växjö University press, 2009.

Goodin, Robert E. m.fl., *Discretionary time. A new measure of freedom*. Cambridge University press, 2008.

Gullberg, Anders, Mattias Höjer och Ronny Pettersson, *Bilder av framtidstaden. Tid och rum för hållbar utveckling*. Stockholm: Symposium, 2007.

Krönikan:

Dags att göra upp med föreställningen om att vi kan kontrollera naturen

Det är en händelse som ser ut som en tanke att den första boken i vår nya framtidsserie på bokförlaget Dialogos har titeln *Förlorad kontroll*. Med ett idéhistoriskt perspektiv gör författaren Bernt Skovdahl bland annat upp med vår föreställning om att vi skulle kunna kontrollera naturen. I skrivande stund har ännu ett askmoln från den isländska vulkanen Eyafjallajökul rört sig i en bana söderut och i spåren stängs flygplatser i södra Europa.

Samtidigt har en härdsmläta hotat den grekiska ekonomin, med potentiella kedjereaktioner i Europas sydvästra hörn och början på en dominoeffekt med oklart slut. I Sverige och övriga EU är politikerna handlingskraftiga och agerar gemensamt i en gigantisk räddningsaktion. Det har gått snabbare nu än för ett drygt år sedan då den globala finans-krisen härjade och många europeiska ledare hade svårt att masa sig ned från läktaren. Övning ger färdighet.

Fast ingen talar om solidaritet med grekerna. Jag tror inte att det bara handlar om att vi tycker det är orimligt att vissa grupper där kan gå i pension vid 40 års ålder. Perspektiven har snävats in och våra historiska erfarenheter tycks som bortblåsta. I mitten av 1990-talet hade vi själva nog varit betjänta av att kunna låna pengar av EU:s medlemsländer, i stället för av "25-åriga amerikanska mäklare". Vi har lärt oss läxan när det gäller våra egna statsfinanser.

Om Europa ska vara ett fredsprojekt, där vi ska komma till varandras und-

sättning, och inte bara är en fråga om att slippa bli smittade av finanssjukan, kräver dock situationen något mer av oss. Har EU-medlemskapet inte gjort oss större som människor och medborgare, utan bara till ännu räddare skattebetalare?

En av mina käpphästar är att framtidsfrågor kräver modiga politiker, och att de måste tala om den långa sikten. Under en EU-diskussion i SNS regi (Studieförbundet Näringsliv och Samhälle) i början på maj blir jag bönhörd när en ledande svensk EU-politiker, mitt under brinnande EMU-kris, förordar svenskt medlemskap i valutaunionen.

Inte för att jag gillar idén i sig, tvärtom, men det tändes ett litet hopp om en framtid där inte alla går åt samma håll, tänker samma tankar och är bundna till det som händer just i dag. ■

Joachim Palme

FOTO: KAJSA KAX WÄGHJALS

Joachim Palme är VD för Institutet för Framtidsstudier

En av mina käpphästar är att framtidsfrågor kräver modiga politiker, och att de måste tala om den långa sikten.

Vår allt längre ålderdom

Tiden som pensionär utgör i dag närmare en tredjedel av den genomsnittlige svenskens vuxna liv. I framtiden kan vi se fram emot fler friska och aktiva år som yngre pensionärer, men mycket tyder också på att det blir fler år mot livets slut som präglas av sjukdomar och funktionsnedsättningar.

Av **Carin Lennartsson och Mats Thorslund.**

Carin Lennartsson är docent i sociologi och Mats Thorslund är professor i socialgerontologi. De är forskare vid Aging Research Center, Karolinska Institutet/Stockholms universitet.

De flesta som i dag går i ålderspension har många år framför sig med förhållandevis hög levnadsstandard, med god hälsa och funktionsförmåga samt ett aktivt socialt liv. Deras hälsa, ekonomi och sociala förhållanden skiljer sig inte nämnvärt från något yngre åldersgruppers. Det var länge sedan man kunde motivera en generell pensionsålder vid 65 år – eller 67 – av hälsoskäl eller andra förhållanden.

Hälsomässigt är vi mer lika

varandra som barn och unga vuxna än vi är senare i livet. Efter fyllda 50 år har livet haft större chans att sätta spår och på äldre dar finns stora individuella skillnader – många är pigga och vitala medan andra är skröpliga och helt beroende av andra för att klara vardagen.

Med ökande ålder ökar sannolikheten för att drabbas av kroniska sjukdomar – som demens eller hjärtsvikt, kärlkramp och andra sjukdomar i cirkulationsorganen, benskörhet och därmed samman-

hängande frakturer, förslitningssjukdomar i höfter och knän, samt åldersdiabetes. Många sjukdomar för med sig nedsatt rörlighet och sämre hjärt- och lungfunktion, och därmed också sämre kondition och ork. Därtill kommer försämrad syn och hörsel. Högt upp i åldrarna ökar även risken för att drabbas av flera samtidigt sjukdomar och funktionsnedsättningar.

Men allt blir inte värre – det finns besvär och sjukdomar som inte ökar med ålder. Allergiska

besvär samt ångslan, oro och ångest ökar exempelvis inte, och olika former av värk i rörelseorganen tenderar till och med att avta. Alla befolkningsgrupper drabbas heller inte lika. Om man är frisk eller sjuk som pensionär, vilka hälsoproblem man drabbas av, när svårigheterna kommer – det skiljer sig mellan kvinnor och män, gifta och ogifta samt mellan socioekonomiska och etniska grupper.

Livet efter pensioneringen beskrivs ibland som två faser: den ”tredje och den fjärde åldern”. Under den tredje åldern, det goda åldrandet, har vi en ”arbetsfri inkomst” (pensionen) och hälsan sätter inte några större hinder för vad vi kan göra. Till skillnad från för bara femtio år sedan, får numera nästan alla chans att leva relativt många år i den tredje åldern.

De flesta nyblivna pensionärer är sammanboende, de flesta har också minst ett barn och kontakten med barnen är ofta frekvent, bland annat därför att barnbarnen kommit. Många pensionärer har dessutom möjligheter att resa. I en mängd avseenden har de yngre äldre (ofta definierat som gruppen 65–74 år) det ekonomiskt bättre än ungdomar och unga vuxna.

Men förr eller senare hinner krämporna ifatt. Den ”fjärde åldern” inträder för många först efter 80-årsåldern. Livets sista år karaktäriseras då ofta av ett ökande antal hälsoproblem, organsvikt samt fysiska och kognitiva funktionsnedsättningar som uppträder samtidigt. De flesta av oss blir följdaktligen mer eller mindre beroende av andra människors vård och omsorg.

I dag är det endast en minoritet av de äldre som avlider hastigt utan föregående påtagli-

ga hälsoproblem – de allra flesta dör efter en längre tids sjukdom och nedsatt funktionsförmåga. Andelen med flera samtidiga sjukdomar och funktionsnedsättningar har ökat sedan början av 1990-talet, sannolikt som en effekt av att även människor som är sjuka tenderar att leva längre.

Kvinnorna lever i genomsnitt fyra år längre än männen och de gifta kvinnorna är dessutom ofta några år yngre än sina män. Detta innebär att merparten äldre kvinnor bor ensamma i slutet av sitt liv, med minskade ekonomiska resurser, medan majoriteten av männen är gifta livet ut med bibehållna ekonomiska förutsättningar. Många gifta kvinnor får ta ansvaret för omvårdnaden av sin make, medan ensamstående kvinnor i livets slutskede i stället blir beroende av att kommunernas äldreomsorg fungerar.

Dagens nyblivna pensionärer, och framtidens pensionärer, har högre utbildning än sina föregångare. Hög utbildning har hittills haft ett positivt samband med hälsa och livslängd vilket talar för att allt fler människor kommer att leva längre – både totalt och i den tredje åldern. Däremot är det mer osäkert vilket samband som finns mellan utbildning och antal år människor får i den fjärde åldern.

Sannolikt kommer framtidens äldre att ställa högre krav på sin omgivning – anspråken på vad som kännetecknar exempelvis god hälsa är i dag högre än tidigare. Valfrihet och självbestämmande ses av många som självklart.

På 2020-talet kommer den stora fyrtiotalistgruppen upp

i 80-årsåldern, vilket kommer att leda till kraftigt stegrade behov av äldreomsorg och sjukvård. Hur stort detta behov blir, beror på hur människors hälsa och funktionsnedsättningar utvecklas. Dagens äldre har i flera avseenden en bättre hälsa än motsvarande grupp hade i början av 1980-talet. Dock tycks merparten av förbättringarna ha skett under 1980-talet och något senare.

Därefter har den positiva hälsoutvecklingen inte fortsatt, och för flera indikatorer på hälsa och funktionsnedsättning har det skett tydliga försämringar det senaste decenniet. Orsaken kan i vissa fall vara att de äldre (och deras anhöriga) i högre utsträckning rapporterar ohälsa och funktionsnedsättningar som bara för några decennier sedan skulle ha betraktats som ”normala” för åldern. Men liknande försämringar har redovisats även från objektiva tester av funktionsförmågan. Den ökade överlevnaden bland människor med flera och samtidiga sjukdomar och funktionsnedsättningar kan åtminstone delvis förklara den ökande sjukligheten hos de allra äldsta.

Enligt Långtidsutredningen 2008 behöver den offentligt finansierade äldreomsorgens kostnader öka med 61 procent till år 2030 om dagens täckningsgrad och kvalitet ska

FAKTA

Över 17 procent av Sveriges befolkning är 65 år eller äldre. Deras andel av befolkningen beräknas fortsätta att öka när medellivslängden ökar och därför att yngre åldersgrupper inte ökar på samma sätt som de äldre gör.

Vid sekelskiftet 1900 fick mer än varannan svensk inte uppleva sin 65-årsdag, men 2007 var det bara en av tio som dog före fyllda 65. Dagens 65-åringar kan dessutom förvänta sig att leva i ytterligare drygt tjugo år. Det är en ökning med fyra år från mitten av 1970-talet (då pensionsåldern för övrigt sänktes från 67 till 65 år).

FOTO: LARS PERHSSON/SVD-SCANPIX

kunna behållas. Beroende på vilka antaganden man gör om hälsoutvecklingen kan prognosen justeras uppåt eller neråt, men samtliga prognoser pekar på att det behövs en avsevärd resursförstärkning. En försvärande faktor är att antalet personer i yrkesverksamma åldrar i relation till antalet personer över 80 år kommer att halveras fram till 2040 (om inte pensionsåldern höjs). Detta påverkar både skatteunderlaget och möjligheterna att rekrytera personal till äldreomsorgen och sjukvården.

För de äldre som fortfarande bor hemma svarar anhöriga (oftast makar men även barn) för två tredjedelar av den nödvändiga vården och omsorgen. I framtiden kommer sannolikt allt fler äldre att vara sammanboende – andelen änkor minskar om människans livslängd fortsätter att öka snabbare än kvinnornas. I så fall ökar möjligheten för äldre par att ge och få hjälp av varandra. Däremot kommer familjebanden sannolikt att bli otydligare i och med ökad andel skilsmässor och fler ombildade familjer. Detta påver-

kar rimligtvis relationerna inom familjen och därmed även den informella omsorgen.

Pensionärernas ökade ekonomiska resurser talar för en fortsatt utbyggd marknad för privat finansierade tjänster – och för att egenavgifterna för den offentligt finansierade äldreomsorgen kanske höjs. Men möjligheten att utnyttja privata tjänster är inte jämnt fördelad i befolkningen, och mest pengar har de som sannolikt behöver minst hjälp.

Om resultaten från de hittills fåtaliga undersökningarna av de allra äldstas hälsa står sig, kan de i genomsnitt räkna med fler sjuka år före döden. Det finns inget som talar för att fler äldre kommer att ”få dö som friska” eller efter bara en kort tids sjukdom och allvarliga funktionsnedsättningar. Snarare tvärtom – en utvecklad sjuk- och hälsovård kan sannolikt skjuta upp dödligheten, men den kan inte förhindra det normala åldrandets nedsatta kroppsfunktioner och organsvikt.

Det är samtidigt rimligt att räkna med fler ”friska” år efter fyllda 65. Visserligen kommer vad som räknas som friskt att ändras på grund av förändrade anspråksnivåer hos kommande generationer äldre, bättre diagnoser och ökad rapportering av sjukdomar. Samtidigt pekar utvecklingen mot ett samhälle som är bättre anpassat för personer med olika grader av funktionsnedsättningar. Vår egen bedömning är därmed att det blir såväl fler ”friska” år i den tredje åldern som fler sjuka år i livets slutskede.

Hur den enskildes framtid som äldre kommer att te sig är svårt att förutspå. Kvinnor och män, gifta och ogifta, personer med olika socioekonomisk och etnisk bakgrund har alla olika livshistorier och uppvisar olika hälsomönster – något som påverkar hälsan på äldre dar. Ett sunt och aktivt liv bidrar sannolikt till fler goda år i den tredje åldern, men det är ingen garanti för att man får dö som ”frisk”. Tvärtom kan det innebära att man får leva längre med flera och samtidiga sjukdomar och funktionsnedsättningar i den fjärde åldern. ■

LITTERATURTIPS

Christensen, Kaare, Gabriele Doblhammer, Roland Rau och James Vaupel, Ageing populations. The challenges ahead. *Lancet*, 2009, 374, (9696), sid. 1196–1208.

Lennartsson, Carin, och Inger Heimerson, Äldres hälsa. Ingår i: *Folkhälsorapport 2009*. Stockholm: Socialstyrelsen, 2009.

Parker, Marti G., och Mats Thorslund, Health trends in the elderly population. Getting better and getting worse. *Gerontologist*, 2007, 47:2, sid. 150–158.

Thorslund, Mats, Carin Lennartsson, Marti G. Parker och Olle Lundberg, De allra äldstas hälsa har blivit sämre. *Läkartidningen* 2004, 101:17, sid. 1494–1499.

Thorslund, Mats, och Sven Erik Wänell, Målen för äldreomsorgen, en potemkin-kuliss? Ingår i: Mats Thorslund och Sven Erik Wänell, red., *Äldreomsorgen och de äldre*. Lund: Studentlitteratur, 2006.

Kraschen kommer 2038

Hösten 1999 pågick febrila spekulationer i svensk media om hur milleniebuggen eller det så kallade Y2K-problemet (Y, för *year*, och 2K för 2 *kilo* = 2000) skulle kunna slå ut vitala samhällsfunktioner. Buggen befarades drabba allt från vattenförsörjning och elnät och tv-nät, till sjukvård och bankväsende. Hissar kunde stanna och flygplan kollidera.

Fenomenet hade varit känt sedan 1960-talet och handlade om att tidsmätningen i datorsystem byggde på två siffror i stället för fyra. Så när 99 blev 00 skulle datorerna tolka det som 1900 i stället för 2000. Företag, myndigheter och organisationer fasade för datorhaverier och utsåg "2000-ansvariga" personer, och 1998 bildades 2000-delegationen som skulle säkra Sveriges övergång till det nya millenniet.

När nyårsnatten 1999/2000 så kom blev övergången odramatisk. Den massmediala rapporteringen förbyttes till raljeranden mot de domedagsprofeter som varnat för IT-samhällets totala kollaps.

Men mycket har hänt de senaste tio åren och världens beroende av data- och IT-system är större än någonsin. Nu menar vissa experter att den verkliga kraschen kommer år 2038 med det så kallade Y2K38-problemet. Utrymmet för den universellt synkroniserade tidsmätningen tar då slut i en stor del av världens datorer. Bakgrunden är att allt som sker i våra datorer, alla filer, alla meddelanden, tidstämplas för att kunna ordnas rätt – och många system räknar tid som antalet sekunder sedan första januari 1970. I datorer där

centralprocessorn arbetar med 32 bitars ordbredd sparas värdet vanligen i ett 32-bitars heltal med teckenbit, vilket då kan hantera högst 2147483647 sekunder.

Klockan 03:14 den 19 januari år 2038 blir detta heltal fullt och börjar om på – 2147483648 vilket motsvarar klockan 20:45 den 13 december 1901. Detta kan då medföra att våra system inte kan ordna händelser rätt och tror att händelser som skett senare i själva verket skett tidigare och tvärtom. I alla scenarier där man måste kunna känna skillnad på vad som är orsak och verkan – i princip alla realtidssystem – är tidsangivelser centralt. Ett fel av detta slag skulle kunna få enorm omfattning.

Den föreslagna lösningen är att man utökar minnet som tidsangivelserna lagras i genom att uppgradera till 64 bitars ordbredd. Med en sådan lösning kan vi räkna sekunder från en tid långt före big bang till en tid efter universums existens.

Problemet är att detta är en gigantisk administrativ uppgift, särskilt att genomföra i alla inbyggda system. Dessutom måste hela världen vara överens om hur och när det ska ske. ■ /J.L.

Framtidsfrågan

Tid är en påtaglig faktor i livet, vare sig den upplevs gå långsamt eller för snabbt. Kanske mer än någonsin ses tid i dag som en *resurs* som vi kan slösa eller spara med, och ”livspusslet” är ett populärt begrepp i debatten.

Det finns förstås en naturlig gräns för en individs fördelning av tid. Vi har våra 24 timmar om dygnet att spela med. Historiskt sett har vi använt dessa timmar olika, men i snart hundra år har till exempel normalarbetstiden varit ungefär åtta timmar per dag. Förutom arbetet finns även andra avvägningar som påverkar tidsfördelningen – som hur mycket tid vi vill lägga på fritid, ideellt engagemang och obetalt arbete.

Hur kan vi komma att använda vår tid i framtiden? Vi har bett fysikern Bodil Jönsson, samhällsdebattören Eva Nordström och politikern Charlie Weimers att ge sina personliga svar. ■

FOTO: ADAM HAGLUND

TIDENS PARADIGM-SKIFTE

Rubrikfrågan speglar vår samtids tro på att tid kan hanteras som något avskilt från livet i övrigt. Tankemönstret fungerar dåligt redan nu under prenäsansan (den nuvarande perioden då vi tar ut framtiden i förskott), och om vi vill titta framåt är dess bäst-före-datum definitivt passerat.

Bodil Jönsson

Fysiker och professor emerita, Lunds universitet.

När fyra–fem generationer snart kommer att leva samtidigt, inte som nu tre–fyra, faller exempelvis hela föreställningen om att en mellan-generation genom sitt ”arbete” skulle kunna ”försörja” alla yngre och äldre.

Det är därför det behövs djupgående samtal om nya perspektiv på hela livsloppet snarare än debatter om marginella för-

skjutningar av den klassiska pensionsåldern. Något motsvarande gäller för dygnet: omfördelningar av industrialismens 8+8+8-timmarsindelning blir tämligen ointressanta om vi i framtiden kommer att ha lagt bakom oss den period då just *tid* var den dominerande tankefiguren och därmed alltings måttstock.

FOTO: BIRGITTA LAGERLÖF

TIDEN SOM EN TILLGÅNG

Jag tycker det är viktigt att vi i framtiden förstår att tiden är en resurs och inte en problematik. Alltför ofta i dag pratar vi om tid bara i ett negativt perspektiv. Tänk om vi kunde se det som en tillgång? Dessutom är tiden jämt fördelad mellan oss alla, ingen kan få varken mer eller mindre av den varan.

Eva Nordström

Verksamhetschef på Sektor3, tankesmedjan för det civila samhället.

Frågan är bara hur vi väljer att utnyttja den. Just ordet *väljer* blir avgörande och ledande för de flesta, tror jag. Insikten om att det är ett val vi gör och att vi kan välja annorlunda kommer prägla vårt framtida synsätt. Kanske till skillnad från i dag när vi låter tiden styra oss.

Gränserna mellan arbete och

fritid kommer att suddas ut allt mer. Det ideella kommer att gå ihop med det professionella. Var vi är och var vi sitter kommer inte vara avgörande för det arbete vi utför. Det ger oss en unik möjlighet att välja plats och framför allt välja vad vi gör av vår tid.

FOTO: T. M. BISCH-CHRISTENSEN

INDIVIDEN KAN STYRA SIN TID

Jag tror att frågan till viss del är felformulerad. Det är min utgångspunkt att alla människor är olika, med olika behov och önsksningar. Därför blir det svårt att tala om hur ett generellt ”vi” använder tiden. Vi kan dock anta att svensken i stort kommer få det allt bättre

Charlie Weimers

Förbundsordförande för Kristdemokratiska Ungdomsförbundet (KDU).

materiellt, och därmed ha större möjligheter att styra över sitt liv och sin tid.

En konsekvens av detta är att människor troligen i allt större utsträckning kommer att prioritera sin tid olika. En del minskar sin arbetstid för att få mer tid för familj, vänner och intressen. Andra använder sig av olika tjänster, som de hus-

hållsnära, för att få tydligare skillnad mellan arbetstid och fritid. Åter andra väljer, precis som i dag, att jobba mer än heltid, och får ännu mer ekonomiskt utbyte från detta.

Det enda vi med säkerhet kan säga är att människan blir densamma, men hennes valmöjligheter, även när det gäller spenderandet av tid, kommer att öka.

Var god dröj!

Du vankar fram och tillbaka över golvet. Då och då kastar du otåligen blickar mot klockan på väggen. Sekunderna släpar sig fram. En behaglig telefonröst talar in i ditt öra: *Tack för att du väntar. Vi gör allt för att besvara ditt samtal så fort vi kan.* Men du blir allt mer irriterad, och handen sluter sig krampaktigt kring luren: *Du är nu nummer 36 i kön.*

Vår vardag är full av stunder som denna. Vi väntar vid bankomaten, vi väntar framför datorn och i telefonköer till myndigheter och företag. Det moderna livet är fullt av regleringar, teknik och rutiner, så självklara att vi sällan ägnar dem en tanke – mer än som irriterande moment i en ofta tidspressad vardag.

”Tack för att du väntar, vi gör *allt* för att besvara ditt samtal *så fort* vi kan” – ord som sammanfattar berättelsen om konsumtionssamhällets vitala paradox: ju mer livet detaljstyrs, i desto högre grad måste vi lära oss att vänta, och ju snabbare och mer teknikimpregnerad vardagen blir, desto svårare och mer påtaglig verkar vi uppleva vår väntan. Tekniken ska spara oss tid, men teknik tar som bekant tid. Samtidigt som snabba flygplan tar oss över Atlanten, tvingas vi tillbringa överksam tid i incheckningskön eller i transithallen på flygplatsen. Bilen var tänkt att bekvämt ta oss från ett ställe till ett annat, men

allt oftare tvingas vi sitta passiva i långa bilköer.

I den här artikeln kommer jag att diskutera den moderna väntans paradoxala logik. Jag vill visa hur väntan på olika och ofta motsägelsefulla sätt spelar en central roll i mötet mellan människa, konsumtion och teknologi.

De flesta modernitetsteoretiker är ense om att den moderna människans förhållande till klockan är problematiskt. Sociologen Anthony Giddens menar att problemen började när *tid* och *rum* skiljdes åt. I de förmoderna kulturerna kopplades tiden till lokala händelser och högtider. Med moderniteten sker en frigörelse av tiden som tillåter den att accelerera, nu bortom människornas kontroll.

Idéhistorikern Trond Berg Eriksen föreslår, i samma anda, att det är ivern att stycka upp i exakta sekunder och minuter som gjort oss så känsliga för tidens gång. I vardagen berättas tiden fram som en bristvara, och blir på så sätt en alltmer påtaglig aktör i våra liv.

Av Anita Beckman.

Anita Beckman är etnolog vid institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs universitet, och vid avdelningen för hälsa och kultur, Högskolan Väst.

Det är så mycket som ska hinnas med! Tiden rusar och vi fyller våra liv med shopping, husrenoveringar, utlandssemestrar, matlagningskurser, styrketräning, jogging och meditation. I takt med att almanackorna fylls, förstärks också känslorna av tomhet när vi tvingas in i ofrivillig passivitet. Väntan blir något obehagligt som hindrar vårt självförverkligande, som står i vägen för rörelsen och som avkräver oss ett lugn vi inte har. Hemlagade köttbullar tar för lång tid att rulla, den nya bredbandsuppkopplingen blir snabbt för långsam och semlor går att köpa innan julgranen börjat barra.

I vårt samhälle uppfattas tiden som en vara, och det återspeglas i vårt vardagsspråk. Vi köper och säljer tid. Vi vinner över tiden genom att erövra den, och vem av oss har inte upplevt att vi slösar bort vår tid på att göra ingenting? Väntan skulle därför kunna beskrivas som konsumismens motsats. Otåligheten och rörelsen framåt är grundläggande för att samhällshjulen ska fortsätta snurra. Vänta inte. Köp redan idag!

Reklamen anspelar också ofta på hur obehagligt det är att bryta denna rörelse framåt. ”Hur mycket tid lägger vi inte ner på att ha tråkigt, på att vänta på saker”, säger speakerrösten och i teverutan syns en ung man i ett väntrum. Han stirrar tomt framför sig. ”Skaffa TV i mobilen!” uppmanar rösten. ”Viasat garanterar att ...”.

Väntetider som det reglerade samhället skapar fylls alltmer med teknologisk aktivitet. Bilkön används till telefonsamtal som inte hunnits med under dagen och i väntrum, busskurer och på

tågstationer har vi vår laptop, iPod och iPhone – teknik vars främsta uppgift verkar vara att rädda oss från hotfulla tystnader och tomrum. Vem vill riskera att möta sin egen leda?

marknadsföringssyfte är det naturligtvis angeläget att försöka kartlägga den moderna människans tidskänslighet. Det transnationella hissföretaget Otis har gjort noggranna fältstudier i syfte att möta användarnas otålighet. Hissar är, liksom telefonköer, stressmoment därför att vi är bundna till en plats och ett objekt, samtidigt som vi inte kan göra något vettigt av vår tid.

I undersökningen visade sig fyrtio sekunders väntetid vara en smärtgräns – då börjar vi bli påtagligt upprörda. När vi väl är ombord på hissen intensifieras rastlösheten medan vi väntar på att dörren ska stängas. Fördröjningen brukar vara inställd på 2–4 sekunder och det upplevs som alltför länge. Färgen på dörrstängningsknappen blir ofta avskavd i förtid. Genom att trycka på knappen upprepade gånger inbillar sig användaren att hon eller han kan påverka situationen. Detta har bidragit till ännu en innovation, ”lampor för psykologisk väntetid”. Så fort någon trycker på en upp- eller nedknapp räknar en dator ut vilken hiss som kommer först till våningen och tänder en signal i god tid före ankomsten. En illusion vars uppgift är att ”lura” användarna. Kunderna får inte tröttna eller känna obehag. Konsumentens väntan får inte bli för lång.

För att underlätta väntan i kommersiella miljöer väljer man därför ofta att stycka sönder köandet i

delar. Precis som skol- och fabriksklockorna vid sekelskiftet 1900 var viktiga disciplineringsredskap i en nationell industrialiseringsprocess, kan de senmoderna kösystemen förstås som pedagogiska redskap för att lära människor att vänta på rätt sätt, med tålmod och köplust i behåll. På stormarknaderna placeras numera stora bildskärmar med kommersiella budskap framför kassorna.

På nöjesfältet Liseberg i Göteborg organiseras köandet till åkattraktionen Balder genom markfasta stängsel och monitorer som monterats i taket. Speakerrösten upprepar gång på gång: ”Snart är du framme”, ”snart är du framme”, och beskedet varvas systematiskt med reklam för andra åkattraktioner och allmänna instruktioner inför turen med Balder. Skärmarna i det offentliga rummet fyller en dubbel funktion: dels lindrar de vår otålighet, dels för de fram egna eller andras budskap om ett bättre och mer bekvämt liv. Och konceptet verkar fungera. Med nästan hypnotiserade blickar följer vi händelserna på skärmen.

Samtidigt som *görandet* är ett ideal, har *förväntan* blivit ett viktigt element i vårt samhälle. Reklamen och den avancerade teknologin skapar allt större förväntningar på bekvämlighet och på snabba lösningar, och i takt med att förväntningarna växer blir väntan framför en dator allt svårare att hantera. När man börjar surfa på nätet med ett nytt bredbandsmodem verkar det gå blixtsnabbt. Efter ett tag känns det måttligt

snabbt. När en sida inte laddas ner omedelbart tappar vi tålmodet. Vi klickar på musen, och börjar drömma om ett ännu snabbare modem, eller en ännu snabbare dator. Lösningen står alltid att finna i framtidens teknologi.

Lika intressant som motsägelsefullt är det därför att också väntan *i sig* kommit att bli en framgångsrik försäljningsstrategi. Reklam- makarna utgår då från föreställningen att den moderna människan aldrig behöver vänta på någonting. Att allt bygger på kortsiktiga lösningar och att vi handlar på kredit när vi behöver och känner för det. Om man låter kunden få lite produktinformation i taget – och det långt innan varan släpps ut på marknaden – får hon eller han tid och möjlighet att fantisera och skapa sig bilder kring produkten. På företagsspråk kallas detta för den *positiva paradoxen*.

Att vänta förvandlas plötsligt till något exklusivt att njuta av och frossa i. Väntandet får ett egenvärde, och här möts de olika bilderna trots allt i något slags logik. Å ena sidan har vi större krav på omedelbar behovstillfredsställelse, å andra sidan längtar vi efter de positiva känslor som väntan kan ge. Helst ska konsumenten längta efter en produkt, köpa, bli tillfredsställd och sedan genast börja längta efter nästa. Sträckan mellan förväntan och tillfredsställelse måste vara väl avvägd – då snurrar hjulen som bäst.

Sammanfattningsvis utgör väntan både ett hinder och en förutsättning för konsumismen. Om det tidigmoderna projektets människotyp idealt skulle leva i nuet med en stark framtidstro, förväntas *homo consumus* i allt högre grad leva i framtiden. Det som är varaktigt i nuet uppfattas som osäkert och det som inte är varaktigt i nuet, utan bara möjligt i framtiden, framstår som mer verkligt och som något med större potential. Det är i denna vår tidsliga framåtlutning som den moderna väntan händer. ■

LITTERATURTIPS

Beckman, Anita, *Väntan. Etnografiskt kollage kring ett mellanrum*. Göteborg: Mara, 2009.

Dahlén, Micael, *Nextopia. Livet, lyckan och pengarna i förväntnings- samhället*. Stockholm: Volante QNB Publishing, 2008.

Eriksen, Thomas Hylland, *Ögonblickets tyranni. Snabb och långsam tid i informationssamhället*. Nora: Nya Doxa, 2001.

Schjødt, Peter Johannes, *Tiden, tempoet og tomheden. Et essey*. Köpenhamn: Fremad, 2002.

Äntligen en tidsmaskin!

Av Erik Westholm.

Erik Westholm är professor i kulturgeografi och forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

Vi har haft en serverkrasch på Institutet för Framtidsstudier. Vad lär vi oss av den? Du måste ha backup-system som du kan lita absolut på (men gör det för guds skull aldrig).

Min kollega Markus Gossas klarade kraschen elegant. I sin garderob har han en liten vit maskin som heter *Time Capsule*. Den har inga knappar för ingen behöver nånsin komma i närheten av den. Dess jobb är att kopiera allt som Markus har i sin dator. Inget konstigt med det, en vanlig backup kan man tycka, även om den är väldigt diskret i sin ensamhet.

Men i Markus eleganta låda finns ett program som heter *Time Machine*. Aha, en tidsmaskin, det har vi alltid drömt om, vi som arbetar vetenskapligt med framtidsstudier. Vi är ju i den fatala situationen att vårt forskningsfält helt enkelt inte existerar.

Inom framtidsstudierna använder vi ett historievetenskapligt perspektiv. Det betyder att vi studerar tunga trender och lär känna hur samhällen utvecklas. Om vi vet hur det har gått till förr så kan vi bättre föreställa oss hur det blir sen. Om vi vet väldigt mycket om hur det var förr så kan vi ändå bättre föreställa oss hur det blir sen. Vi använder alltså mänsklig erfarenhet på ett systematiskt sätt. Vi tillämpar vår kunskap om flydda tider på den annars helt okända framtiden. Ibland kallar vi det framskrivning.

Markus tidsmaskin kommer ihåg inte bara den senaste

versionen utan alla tidigare versioner av artikeln. Den kan i detalj reda ut varje ändring han har gjort och den kan tidsbestämma ändringen. Den vet hur fort och hur mycket Markus ändrar i sin artikel och vilka bokstäver och ord som tas bort och vilka som läggs till.

Vi som känner Markus vet att hans petande i texten knappast är slumpmässigt. Det är en spegling av hans eget successiva lärande genom idogt läsande och genom att han (faktiskt väldigt nog) bearbetar nya insikter i sin egen hjärna innan han lägger in dem som bokstäver i en viss ordning på hårddisken.

Nu blir det intressant. Det tycks som om Markus tidsmaskin gett oss ett kraftfullt redskap för att förbättra våra framtidsstudier. Vi låter datorn analysera förändringarna i artikeln och sedan göra en framskrivning av den. Vi antar helt enkelt att artikeln kommer att fortsätta att utvecklas enligt det historiska mönstret. Vi skriver framtidens artikel!

Vi kommer då att ha uppnått flera häpnadsväckande framsteg. Dels kan vi förutsäga Markus Gossas intellektuella utveckling och Markus kan själv redan nu skicka framtidens artiklar till olika tidskrifter. Han behöver i själva verket bara skriva sina artiklar halvfärdiga och sedan köra dom i tidsmaskinen.

Detta gäller egentligen något mycket mer än Markus Gossas karriär. Om vi kan låta all världens kunskap åka i tids-

maskinen så kan vi äntligen få en vetenskapligt grundad bild av hela samhällets framtid. Det är något som skulle glädja alla gymnasierektorer och landskapsarkitekter som ringer till Institutet för Framtidsstudier och tycker att vi studerar framtiden alltför mycket i enstaka projekt och aldrig kommer fram till hur hela samhället blir 2020. Det skulle vara fint att ha något att säga till dom. Risken är att, som i *Liftarens guide till galaxen*, det hela faller på att vi glömde vad som egentligen var frågan.

Men stopp ett ögonblick! Är detta en utopi? Det finns i alla fall många i framtidsbranschen som tänker sig att framtiden är något bestämt som finns där ute och som vi kan upptäcka och förutsäga med hjälp av god teknik och bättre scenariometoder.

Och tanken att koppla ihop all världens datorer och köra deras samlade kunskap låter som klippt och skuren för Google redan i dag. De har ju snart scannat in all världens texter och bara de mest ensturiga författarna väljer att ha sina texter i celibat.

Så vad är problemet? Jo, det kommer än en gång att visa sig att framtiden inte är så lydig, utan "notoriskt rebellisk" som vår kollega Jenny Andersson uttryckt det.

Naturen fortsätter att överraska och människor kommer i framtiden att fatta beslut som Markus tidsmaskin inte har den ringaste aning om. Hoppas vi. ■

Något måste den ändå vara – fysikens uppfattning om tid

Vad är tid? Om ingen frågar mig så vet jag.

Men om jag vill förklara för någon som frågar mig, så vet jag helt enkelt inte.

Augustinus (354–430)

Vad är tid? Huvudpersonen Momo i Michael Endes barnbok *Momo eller Kampen om tiden* är förbryllad. Tiden är inte en lukt, inget att ta på, kanske en vind som blåser. Fysikens grundlagar ger ingen klar uppfattning om vad tiden är. Den finns där, och kan ses som något som ligger bakom olika händelser.

Det är *förändringarna* som är det väsentliga. Naturlagarna handlar om förändringar och vad som driver dem. Newtons grundläggande lagar säger att krafter leder till acceleration, en förändring av en hastighet. Det är dessa lagar som beskriver planeternas rörelser kring solen och månens och diverse satelliters rörelser kring jorden.

Det finns också en subjektiv sida. Vår uppfattning om omvärlden kommer från vår hjärna, som ger en tolkning baserad på sinnesintryck. Där bevaras minnen av vad som varit. Den bild vi har i våra medvetanden om vår omgivning är i sig en tolkning. Hjärnan, som utvecklats i takt med evolutionen, ger oss en bild av omvärlden som är viktig för vår överlevnad. Det är inte så viktigt att förstå tiden, men däremot att känna igen årtidernas växlingar och andra återkommande händelser.

Vad som är väsentligt är att tiden har en riktning. Vi har minnen av vad som hände i går, inte av vad som ska hända i morgon. Men här komplicerar fysiken begreppen för oss. I de grundläggande fysikaliska lagarna, som Newtons rörelselagar, finns inte någon tidsriktning.

Ett bra sätt att demonstrera tidens riktning är att utgå från en filminspelning av ett förlopp och sedan spela filmen baklänges. Sådant kan ge

drastiska effekter. Som simhoppare som hoppar upp ur vattnet till hopptornet. En sådan bakvänd version är absurd. Så hur är det möjligt att tidsriktningen inte finns i rörelselagarna?

Låt oss ta exemplet med biljardklot som kolliderar med varandra. Rörelsen liksom kollisionerna beskrivs väl med fysikens rörelselagar. Vi gör sedan en kort filmsekvens av klot som rör sig och kolliderar. Ser vi filmen baklänges, ser det *trots allt* normalt ut. Kloten rör sig i motsatt riktning och kolliderar, men det är fortfarande vad vi kallar ”normala” rörelser.

Vi lägger nu upp kloten i en triangelformad struktur, och skjuter ett klot mot denna triangel. Vi vill att vårt ivägskjutna klot ska kollidera med andra, som i sin tur ska kollidera med ytterligare andra klot, så att efter en stund alla de från början prydligt upplagda kloten är i rörelse. Om vi ser filmen baklänges, vad ser vi då? Från början en mängd klot som rör sig normalt, som jag tidigare beskrev. Sedan stannar allt fler klot upp efter kollisionerna, och till slut ser man hur alla

Av Clas Blomberg.

Clas Blomberg är professor emeritus i teoretisk fysik, Kungl. Tekniska Högskolan, Stockholm.

FOTO: AHMET GULER.

Vad som är väsentligt är att tiden har en riktning. Vi har minnen av vad som hände i går, inte av vad som ska hända i morgon. Men här komplicerar fysiken begreppen för oss. I de grundläggande fysikaliska lagarna, som Newtons rörelselagar, finns inte någon tidsriktning.

klot ligger stilla i en prydligt ordnad struktur och hur ett ensamt klot rullar iväg från dessa.

Det finns egentligen inget här som strider mot fysikens rörelselagar. Varje enskilt klots rörelse följer fysikens lagar, men helheten och det ordnade sluttillståndet ter sig ändå märkligt. Vi ser det som orimligt att biljardkloten skulle ordna upp sig. Det ger en bestämd skillnad mellan det ursprungliga och det omvända förloppet, och det ger tiden en riktning.

Med luftmolekyler blir effekten mer påtaglig. Vi kan ha en behållare med vakuum, som öppnas varefter luft strömmar in. En motsatt process är uppenbart orimlig: luft strömmar inte av sig själv ut ur behållaren. Men om vi kunde studera enskilda molekylers rörelser, skulle man inte se om de är på väg in i eller ut ur behållaren. Det är helhetsbilden som ger skillnaden. Det är enormt mycket mer sannolikt för molekylerna att fördelas över alla tillgängliga platser, och detta ger en tidspil.

Detta knyter an till det svåra begreppet *entropi* som just är ett mått på sannolikheten, antalet likvärdiga möjligheter, för ett visst tillstånd. Det finns färre möjligheter att ordna klot i en snygg struktur eller att ha en behållare utan molekyler än en som är fylld. Och detta skapar en tidspil: tidens riktning är alltid sådan att entropin, antalet fördelningsmöjligheter, ökar. Riktningen bestäms av förändringar, och dessa sker på ett

bestämt sätt. De omvända möjligheterna, som skulle leda till att entropin minskar, är orimliga.

Ordning går över i oordning, som för biljardkloten eller för molekylerna som fyller behållaren. Ännu mer drastiskt är en person som dyker ner i en bassäng. Det omvända förloppet skulle innebära att vattnets alla molekyler samordnar sina rörelser och slänger upp simhopparen ur vattnet, upp till hoppornet. Det finns tillräckligt med energi i vattenbassängen för att åstadkomma detta, men det kräver en helt osannolik samordning, en stor minskning av entropin.

Detta betyder att det finns en allmän skillnad mellan ett rimligt förlopp och dess tidsomvända variant som alltid visar orimligheter. Detta är en naturlig förutsättning för våra liv och upplevelser: Det finns minnen från vad som skett, inte från vad som ska ske. Vi föds, lever, dör, alltid i denna ordning. Och bakom detta ligger den gäckande entropin.

Därmed kommer vi in på frågor om tidens början och slut, nödvändiga funderingar i dessa sammanhang. Vår tidspil måste innebära en start med låg entropi och något sorts slut med maximal oordning, maximal entropi.

Vad kan man säga om utvecklingen för hela universum? Här finns en kosmologisk tidspil som började med big bang, ett tillstånd med enormt hög täthet av materia och energi. Därefter utvidgas universum och samtidigt minskar temperaturen. Det är rimligt att säga att vår tidspil startade när universum blivit tillräckligt nedkylt för att ge möjlighet att bilda atomer – och med dem stjärnor där det kunde starta kärnprocesser som fick stjärnorna att lysa, värma upp planeter och starta liv.

Men hur kommer det att sluta, vilket slags tillstånd med maximal oordning, entropi strävar universum mot? Man brukar tala om universums sluttillstånd som *värmedöd*. Många har förfasat sig över detta framtidsscenario, och få har gjort det med mer inlevelse än Viktor Rydberg i dikten "Livslust och livsleda".

Världsalltet nalkas sin eviga vila. Värmen fördelar sig allt jämnare i rymden, och när fördelningen är avslutad, upphör rörelse och liv. Allt försvinner i omedvetenhetens natt.

BILD: MARTIN NORSTRÖM

I vårt eget planetsystem kommer solen att lysa och värma så länge som dess kärnreaktioner kan fortsätta, med atomkärnor som slås ihop till starkare bundna enheter. Kärnreaktionerna kommer att ta slut om några miljarder år och gå mot jämvikt, en uppenbar värmedöd. Sluttillståndet blir en slocknad, kall sol, och solsystemet – vad som är kvar av det – går över till ett dött, kallt tillstånd med maximal entropi för vårt avgränsade hörn av universum.

Och hur kan det sluta för hela universum? Fram till nyligen ansåg de flesta forskare att universums nuvarande utvidgning så småningom övergår i en hopdragning, som till slut leder till att allt slukas i ett stort svart hål, ett koncentrerat tillstånd likartat vad allt startade från.

Observationer de senaste tio åren pekar dock på att universums expansion är starkare än vad man tidigare ansett. Den vanligaste uppfattningen numera är att universum fortsätter att utvidgas till allt lägre tätheter, allt lägre temperaturer, där inga stjärnor längre kan bildas och värma planeter.

Kan något gå bakåt i tiden? Det strider mot förnuftet, men det finns mycket i vetenskapen som gör det. Vad man speciellt talar om är *maskhål*, vägar i rummet som leder bakåt i tiden. Man vet att allmänna relativitetsteorin kan ge sådana möjligheter. Det betyder inte att det verkligen finns maskhål; ingen har gjort några observationer som antyder något sådant.

Det kan dock leda till variationer av den så kallade farfarsparadoxen: en person reser bakåt i tiden och skjuter sin farfar och förstör därmed möjligheten att själv bli till. Den här typen av tankelekar visar att tidsresor kan leda till vad man väl vill se som orimliga orsak-verkan-samband.

Slutsatsen som de flesta drar är att det måste finnas restriktioner som förhindrar orimliga förlopp. Antagligen skulle atomerna i en levande organism samordnas på ett orimligt sätt. Möjligheten att komma oförändrad genom maskhålet kan vara jämförbar med den minimala sannolikheten att simhopparen kastas upp till hopptornet. ■

BILD: MARTIN NORDBLÖM

”Nej”, förklarade Momo, ”jag tänker på tiden själv – något måste den ju ändå vara. För den finns ju. Så vad är den för något i själva verket?”

Michael Ende

LITTERATURTIPS

Bengtsson, Hans-Uno, En förmodan om tiden. Ingår i: *Kosmos*. Svenska fysikersamfundets årsbok, 2000.

Blomberg, Clas, Ordning och oreda. Aspekter på andra huvudsatsen, stora tal, slump och ordning. Ingår i: *Kosmos*. Svenska fysikersamfundets årsbok, 2009.

Carroll, Sean, *From eternity to here: The quest for the ultimate theory of time*. New York: Dutton, cop. 2010.

Gell-Mann, Murray, *Kvarken och jaguaren. Äventyr i det enkla och det komplexa*. Västerås: Ica, 1994.

Koll på tiden

Systemet med tidszoner infördes under slutet av 1800-talet som en följd av att järnvägarna byggdes ut i USA och Kanada. Jordklotet delades in i 24 zoner från pol till pol, med observatoriet i brittiska Greenwich som geografisk utgångspunkt – därav namnet Greenwich Mean Time (GMT).

Men länder bestämmer själva vilken eller vilka tider de ska ha, och det har resulterat i att kartan över världens tidszoner numera ser ganska kaotisk ut.

I Kina bestämde Mao Zedong

1949 att landet ska bestå av en enda tidszon, trots att landet egentligen spänner över ett område som motsvarar fem zoner. I Venezuela förkunnade Hugo Chávez 2007 att landet inte ska vara anpassat efter ett system som ”dikterats av det imperialistiska USA”, och drog tillbaka landets klockor en halvtimme.

I Ryssland som genomskärs av hela elva tidszoner föreslog president Dmitrij Medvedev förra året att minska antalet zoner, detta av samhällsadministrativa skäl.

Alla gamla goda tider var en gång en dålig ny tid

Hellmut Walters

Så sparas vår tid för framtiden

Nordiska museets arkiv finns unika samlingar av bland annat brev och dagböcker, från 1700-talet och framåt. Män och kvinnor ur olika samhällsklasser berättar personligt om sina liv och sin vardag. Här finns också Sveriges största kulturhistoriska fotografisamling.

Museet samlar även information för kommande generationers historiestudier. I dag har man cirka 250 så

kallade aktiva meddelare som skriver om sina liv och besvarar frågelistor ett par gånger om året.

Just nu genomför museet en undersökning om nya folkliga traditioner, där man vill veta mer om vårt förhållande till Melodifestivalen, Vasaloppet och Nobelfesten. Andra pågående studier är dels en om vår syn på tvättstugan, dels en studie om trender, traditioner och smak när det gäller matbröd. För mer information, se: www.nordiskamuseet.se.

Tidens spår: Grand Canyon. Coloradofloden eroderar trettio centimeter på tusen år, och erosionen har pågått i 5,5 miljoner år.

FOTO: HANNA ZETTERBERG STRUWE

Vräkt!

Att bli vräkt är något av det värsta som kan hända en familj, men ändå är det ingen som vet exakt hur många som varje år drabbas av detta öde. Vad händer med alla som varje år döms till vräkning? Hur många får bo kvar efter en

uppgörelse med hyresvärderna? Hur många ger upp och flyttar innan kronofogden knackar på dörren? Och vart tar de vägen?

I en ny bok med ett 130-årigt perspektiv speglas ett vardagsdrama där aktörerna är hyresvärdar, hyresgäster, domstolar och kronofogdar, samt går-

dagens fattigvård och dagens socialtjänst.

Lena Eriksson och Anders Nilsson vid Institutet för Framtidsstudier är två av bokens författare.

Vräkt – utkastad från hus och hem i Stockholm 1879–2009. Lena Eriksson, Sten-Åke Stenberg, Janne Flyghed och Anders Nilsson. Stockholm: Premiss förlag, 2010.

En resa i tiden

Vill du se bilder och filmer från tidernas begynnelse, även om du inte är så intresserad av science fiction? Hubbleteleskopets hemsida (<http://hubblesite.org>) berättar i bild om vad den vetenskapliga astronomin känner till om big bang, galaxhopar och andra delar av universum.

En gas- och stoftpelare i Konnebulosan, fångad av Hubbleteleskopet. Nebulosan är sju ljusår lång och återfinns 2 500 ljusår bort från jorden.

Här finns allt från direktuppkoppling till natthimlen till rekonstruerade foton på universums födelse. God populärvetenskap samsas med garanterade skönhetsupplevelser.

Dessutom är det gratis att använda bilderna i publikationer, förutsatt att du anger källan enligt följande:
http://hubblesite.org/about_us/copyright.php

Mångkulturella almanackan: 25 nyår.

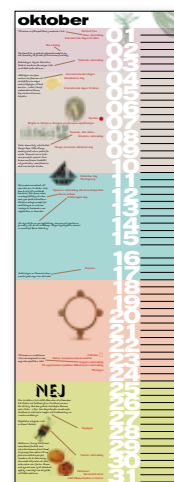
Mångkulturellt centrum ger sedan början av 1990-talet ut en mångkulturell almanacka. Den används i många skolor, förskolor och inom vård och omsorg. Innehållet i denna

almanacka bygger på andra internationella almanackor, uppslagsverk, uppgifter från föreningar, församlingar, ambassader och enskilda.

Almanackan gör inte anspråk på att vara komplett och man tar gärna emot tips och syn-

punkter. Här finns alla de stora religionernas viktiga dagar, ett rikt urval internationella dagar, 36 nationaldagar och 25 olika nyår. Därtill ett antal udda dagar om sjusovare, surströmmingar och andra särskildheter, samt 365 alternativa namnsdagar.

Almanackan är formgiven av Iréne Thisner och kan beställas på www.mkc.botkyrka.se.

LIMERICK

There was a young woman named Bright
Whose speed was much faster than light.
She set out one day
In a relative way
And returned on the previous night.

Gerí Taran

Bostadspolitik och familjebildning

På senare tid har vi fått rapporter om att unga vuxnas situation på bostadsmarknaden har försämrats. Bristen på passande bostäder kan få allvarliga konsekvenser för människors familjebildande och barnafödande, men också för den framtida arbetsmarknaden och samhällets reproduktion.

På vilket sätt har unga vuxnas val av bostad förändrats över tid? Har familjebakgrundens betydelse ökat när det gäller vem som kan äga sin bostad? Finns det något samband mellan barnafödande och bostad? Detta är några frågor som nationalekonomen Cecilia Enström Öst analyserar i avhandlingen *Housing policy and family formation*.

Här undersöks också om bostadsbidraget tycks påverka människors bostadskonsumtion, en fråga som vi hittills haft lite kunskap om. Cecilia har varit verksam vid Institutet för Framtidsstudier, men arbetar numera vid Inspektionen för socialförsäkringen.

Cecilia Enström Öst, *Housing policy and family formation*. Uppsala: Department of economics, Uppsala university, 2010.

Framtiden börjar nu. Om ett ögonblick har den börjat om. En del möjligheter som stod öppna ögonblicket innan är nu stängda och nya möjligheter har öppnat sig. I ett längre perspektiv finns sekvenser av möjligheter som bara blir fler och fler.

Valet av framtid

Av Thomas Lindh.

Thomas Lindh är professor i nationalekonomi och forskningsledare vid Institutet för Framtidsstudier.

För att förstå innebörden för människans val av framtid kan man föreställa sig en mycket enkel situation. Varje dag får en person ett erbjudande om två olika morgondagar som hon kan tacka ja eller nej till. Dag 0 börjar med att hon väljer morgondag. Dag 1 finns därför två olika framtider, dag 2 finns fyra framtider, dag 3 finns åtta framtider och så vidare.

Dag 365 finns 2 upphöjt till 365 möjliga framtider. Det innebär mer än 7 följt av 109 nollor möjliga framtider från ett dagligt val av en enda individ inom loppet av ett år.

En parvis jämförelse av alla dessa möjligheter innebär att vi först måste jämföra alternativ 1 med alla andra möjligheter, sedan alternativ 2 med alla återstående möjligheter, därefter alternativ 3 med alla möjliga alternativ utom alternativ 1 och 2. Den matematiska funktionen som beskriver antalet sådana jämförelser kallas fakultet, och växer så snabbt med antalet valmöjligheter att redan om vi nöjer oss med en veckas val blir antalet jämförelser ett tal med 215 siffror. Om varje jämförelse bara tar 1 sekund eller mindre skulle individen inte hinna med jämförelserna innan solen exploderar. Inte ens med en dator som klarar en miljard fler jämförelser i sekunden kan en fullständig utvärdering göras av de framtida valmöjligheterna i detta förenklade exempel.

Eftersom vi varje dag gör mycket mer än två val, fler än vi över huvud taget reflekterar över eller anser särskilt viktiga, så blir de flesta val slumpmässiga. Men våra egna val kommer att interagera med andras val: möjliggöra dem, förhindra, försvåra eller underlätta dem. Följdena av våra val sprider sig som ringar på vattnet och ebbar i de flesta fall ut, men i sällsynta fall förstärks de i stället och kan bli tungan på vägen i livsavgörande och omvälvande situationer. Det kan vi emellertid ytterst sällan förutse.

Ur filosofisk och fysikalisk synvinkel har tiden alltid utgjort ett problem. Einsteins relativitetsteori förutsätter en rumtid där tiden spelar

samma roll som rumsdimensionerna och där tiden inte har en given riktning. I någon mening måste man då acceptera att våra mänskliga val är förutbestämda, alternativt att det för varje val skapas alternativa universum (multiversa) för varje valalternativ.

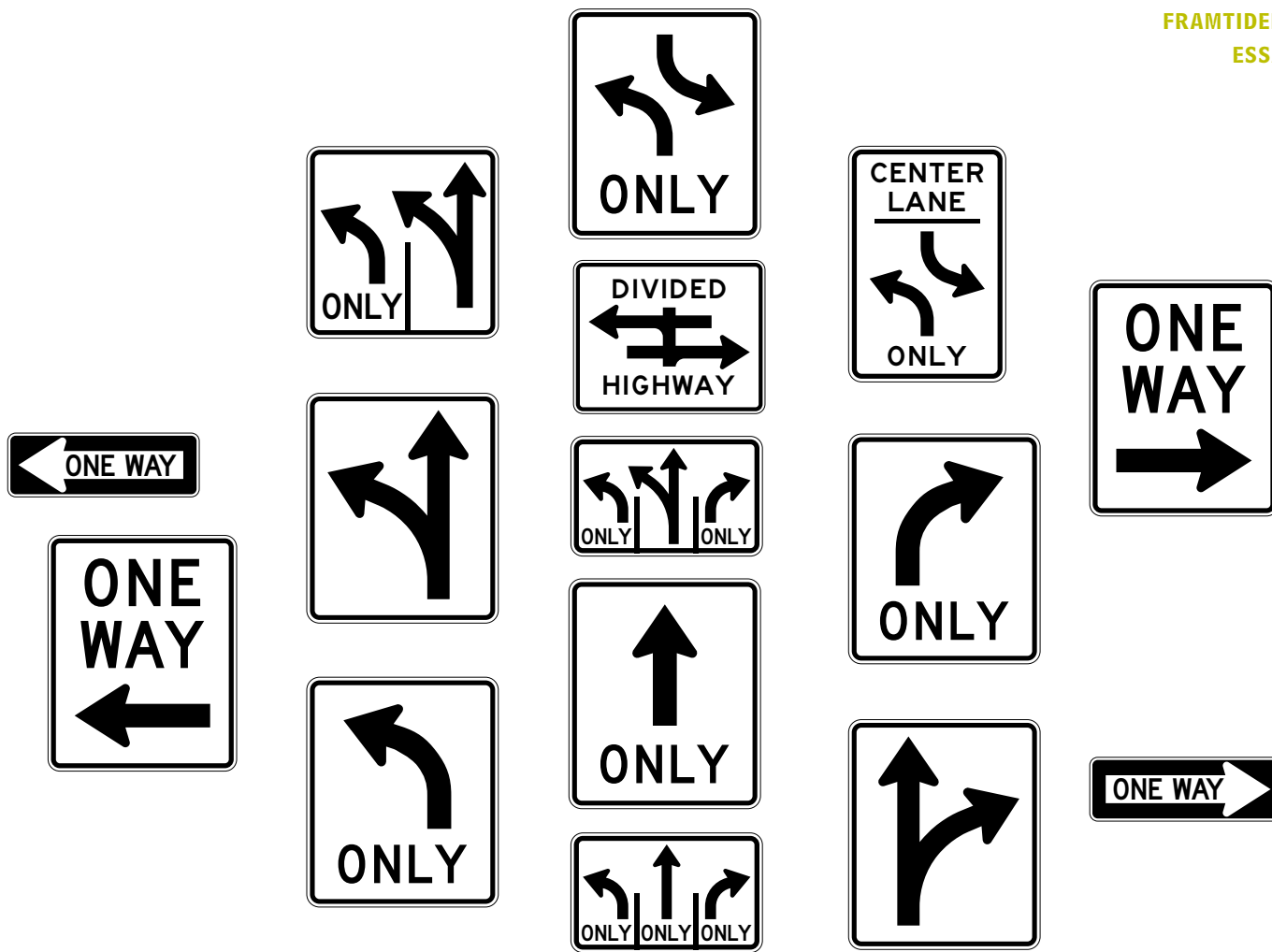
För en mer vetenskaplig förklaring till vad detta innebär rekommenderas ett besök på hemsidan <http://space.mit.edu/home/tegmars/popular.html>.

Från mänsklig synpunkt är det emellertid svårt att tolka tiden på annat sätt än som en irreversibel process, där våra val i det förflutna och nuet har format den valmängd vi i dag har att välja från. Inte minst har vår historia betydelse för vilken del av denna valmängd som vi faktiskt uppfattar som möjlig. Eftersom vi med nödvändighet måste begränsa våra medvetna val (kraftigt) om vi över huvud taget ska kunna välja, styr historietolkningen (både vår egen begränsade erfarenhet och den mer övergripande samhällserfarenheten) vilka val vi ser framför oss. Vår fantasi låter oss dessutom laborera med tänkbara (inte nödvändigtvis möjliga) valalternativ.

Framtidsstudier har därför sina rötter i kritiska historiska tolkningar av gången erfarenhet. Studier av framtiden på vetenskaplig grund syftar emellertid också till att klargöra graden av möjlighet i olika framtidsfantasier födda ur det förgångnas framsteg och katastrofer. Framtiden börjar nu och innebär att vi kollektivt väljer hur den ska utvecklas, antingen det sker medvetet eller omedvetet.

Ett par aktuella konkreta exempel kan vara till hjälp. Väljer man att färdigställa Hallandsåstunneln, väljer man också att inte göra andra förbättringar i järnvägsnätet. Det är en prioritering bland de begränsade resurser som står till buds. Väljer man nu att avskeda gymnasielärare som blir övertaliga när årskullarna i gymnasieålder börjar minska, har man samtidigt valt att inte utnyttja tillfället att öka lärartätheten och

höja kvaliteten i undervisningen. Och genom att avskeda nu har man också valt att under stor tidspress nyrekrytera gymnasielärare när årskullarna om cirka fem år börjar växa igen.

Genom IT-revolutionen har människor fått möjlighet att stänga in sig i små kommunikationsbubblor som aldrig behöver konfronteras med andra åsikter, faktakrav eller kritisk analys.

Det ökar risken för att människors val blir illa underbyggda och inte alls leder till de konsekvenser de föreställer sig. Samtidigt finns mängder av information (och desinformation) inom en knapptrycknings räckhåll.

Men i morgon vet vi mer än i går. Nästa år mycket mer. Om ett årtonde kan vi knappt föreställa oss hur mycket mer vi kommer att veta eller hur mycket vi glömt. Man vilka är då vi? På dessa tio år kommer ungefär tio procent av befolkningen att ha bytts ut, huvudsakligen genom att gamla människor dör och nya barn föds. För de förra har tiden slutat gå och för de senare har den just börjat. Men barnens valmöjligheter kommer att vara beroende av de dödas redan gjorda val. Ja, deras

själva existens beror på val som föräldrarna gjort.

Jag har här försökt karaktärisera framtiden som en uppsättning valmöjligheter. Denna valmängd är alltför stor och komplicerad för att kunna överblickas, men utgör heller inte någon mörk urna ur vilken vi ovetande drar vårt ödes lott. Vad vi ser och inte ser beror på vår erfarenhet och dess tillförlitlighet, men också på fysiska, biologiska och ekonomiska begränsningar som vi kan välja att se eller inte se.

Men ingen individ väljer sin födelse, så de vuxnas val i dag bestämmer både den framtida existensen och de framtida valmöjligheter som står individen till buds. Vi har därför ingen moralisk rätt att göra val som ska gälla in i all framtid. Liksom alla sanningar är preliminära har också alla beslut ett bäst-före-datum. Det kollektiva vi av årgång 1950 består inte av samma individer som det kollektiva vi 2010. Även människor som levde 1950 och som fortfarande lever är annorlunda nu än de var då.

Valåret 2010 är ett utmärkt tillfälle att reflektera över vilka kriterier vi egentligen använder för att välja framtid, också för de kommande generationer som inte får vara med och välja i höst. ■

Ta del av forskning och populärvetenskap från Institutet för Framtidsstudier

Framtider | Tidskrift från Institutet för Framtidsstudier

Prenumerera på Framtider – 4 nummer 100 kr!

Maila namn och adress till:

order@framtidstudier.se eller ring 08-402 12 00.

Institutet för Framtidsstudier Forskningsrapporter

- *Ubikvitär framtid? IT-perspektiv på stat och samhälle*, Markus Gossas och Torbjörn Lundqvist (2010/1).
- *Skogens kontroverser. En studie om plats och politik i norra Sverige*, Karin Beland Lindahl (2009/3).
- *What Future for Social Investment?*, red. Nathalie Morel, Bruno Palier och Joakim Palme (2009/2).
- *European Social Models. Protection and Inclusion*, Joakim Palme, Kenneth Nelson, Ola Sjöberg och Renate Minas (2009/1).

Institutet för Framtidsstudier i samarbete med Dialogos förlag | Serie Framtider

- *Förlorad kontroll. Den ifrågasatta framstegstanken*, Bernt Skovdahl (2010).

Institutet för Framtidsstudier | Serie Framtidens samhälle (2006–2008)

- *Fjorton perspektiv på framtiden. Samhälls- och humanvetenskapliga framtidsstudier*, red. Susanne Alm och Joakim Palme (2008).
- *Att göra historia. Vänbok till Christina Florin*, red. Maria Sjöberg och Yvonne Svanström (2008).
- *Den digitala framtiden*, Bernt Skovdahl (2008).
- *Framtiden – om femtio år. Global utveckling och ruralt-urbant i Norden*, Janken Myrdal (2008).
- *Hälsa – makt, tolkning, styrning*, red., Kristina Engwall, Magdalena Bengtsson Levin och Stefanie von Schnurbein (2008).
- *Sverigebilder. Det nationellas betydelser i politik och vardag*, red. Urban Lundberg och Mattias Tydén (2008).
- *Mellan folkbildning och fondrådgivning. Nya perspektiv på pensions-systemet*, red. Urban Lundberg (2007).
- *Sverige i världen – att vända faran till fördel. Åldrandets många möjligheter*, Thomas Lindh (2007).
- *Friskolorna och framtiden. Segregation, kostnader och effektivitet*, red. Anders Lindbom (2007).
- *Staten som vän eller fiende? Individ och samhälle i svenskt 1900-tal*, Marika Hedin, Urban Lundberg, Jens Rydström och Mattias Tydén (2007).
- *Den självstyrande medborgaren? Ny historia om rättvisa, demokrati och välfärd*, red. Christina Florin, Elisabeth Elgán och Gro Hagermann (2007).
- *Children's Work in Everyday Life*, red. Kristina Engwall och Ingrid Söderlind (2007).
- *How Migration Can Benefit Development*, red. Kristof Tamas och Joakim Palme (2006).
- *Den kreativa staten. Framtidspolitiska tendenser*, red. Torbjörn Lundqvist (2006).
- *Sustainable Policies in an Ageing Europe. A Human Capital Response*, red., Thomas Lindh och Joakim Palme (2006).
- *Labour Migrants Unbound?*, Kristof Tamas och Rainer Münz (2006).
- *Kommunal samverkan och statlig nätverksstyrning*, Markus Gossas (2006).

För beställningar och information om utgivningen:

www.framtidstudier.se order@framtidstudier.se 08-402 12 00

Forskarprofilen:

”Framtiden finns bara som bilder”

Markus Gossas har funderat en hel del över den nya tekniken och vad den kan innebära för samhället och för oss människor.

– Vad händer i det avancerade IT-samhället? undrar han. Kommer virtuella gemenskaper på nätet att stärka demokratin och dialogen mellan människor, eller blir det ställen där människor stänger in sig i ”bubblor” och utvecklar sina världsbilder genom att avskärma sig från personer och idéer som inte passar in?

Det ubikvitära samhället (eller U-samhället) där IT-teknik genomsyrar och länkar sam-

man allt från kläder, byggnader och mat, är det nya vi har att förhålla oss till, menar Markus Gossas. I Korea och Japan har man redan ett stort intresse för avancerade tekniska lösningar i linje med U-samhället. Detta kommer även att hända i Sverige.

– För att hantera en åldrande befolkning söker man nya lösningar där maskiner och IT-teknik ersätter mänsklig arbetskraft eller där intelligenta hus minskar behovet av personliga insatser.

Själva tekniken är inte särskilt intressant för Markus Gossas, det är vad vi använder

den till som väcker nyfikenheten. Ur det perspektivet är det mer intressant att studera science fiction-litteraturen än teknikutvecklingen i sig, menar han.

– I litteraturen finns visionerna och idéerna om vad den nya tekniken kommer att göra med oss, våra samhällen och vårt sätt att leva.

– Framtiden finns bara som bilder och visioner. Ibland både krockar och konkurrerar bilderna med varandra, och det är vår uppgift att göra aktiva val och fatta besluten som leder in i framtiden, avslutar Markus Gossas. ■ /H.Z.S.

Institutet för Framtidsstudier har närmare femtio forskare knutna till sig. Här får du bekanta dig med statsvetaren Markus Gossas.

Skatter Tema för Framtider nr 3/2010

Befolkningen åldras och rörligheten ökar över nationsgränserna för människor, kapital, varor och tjänster. Det väcker frågor om hur välfärden ska finansieras.

I nästa nummer av *Framtider* skriver forskare om svenska skatter med blick mot framtiden.

Ur innehållet:

- Vad säger den ekonomiska forskningen om hur skatter borde utformas?
- Är våra skatter anpassade till en öppen ekonomi?
- Hur framstår skatterna i ett genusperspektiv?
- Hur talar media om skatter?
- Dags för en ny skatteöverenskommelse? Vad kan vi lära av den gamla?

Numret finns hos våra prenumeranter den 4 oktober.

VÄRLDSKLOCKAN

Tungt haven äter på tidens berg
och bergen samlas i tidens hav.
Där skogen fanns djupnar fiskens dalar.
Där haven låg susar skogen sval.
Världsklockor tickar och rymden glimmar.
Allt växlar läge och ordningstal.
Dock är de räknade, världens timmar
på Gaurisankar, i havets dal.

*Harry Martinson:
Dikter om ljus och mörker, 1971*

Tema tid:

Henrik Ågren om **naturens gång** och **samhällets tid**
| **Barndom** – Ingrid Söderlind följer synen på unga
under hundra år | Erik Westholm om vad som skulle
kunna vara en **tidsmaskin** | Uffe Enokson pläderar för
tidsekologi | Carin Lennartsson och Mats Thorslund
diskuterar det ”**åldrande samhället**” | Anita Beckman
om vad **väntan** kan innehålla | Vad säger **fysiken** om
tid? Clas Blomberg förklarar | Dessutom: Thomas
Lindh i **Framtider** essä om vikten av att välja.

Framtider är en populärvetenskaplig tidskrift från
Institutet för Framtidsstudier